

Univerzita Karlova v Praze
Matematicko-fyzikální fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ján Pecsők

Vzájomné odkazovanie slov v texte

Ústav formální a aplikované lingvistiky

Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Barbora Vidová Hladká Ph.D.

Študijný program: Informatika, obecná informatika

Ďakujem pánu Schlesingerovi a pani Hladkej za trpezlivosť a pomoc pri písaní tejto práce.

Prehlasujem že som svoju bakalársku prácu napísal samostatne a výhradne s použitím citovaných prameňov. Súhlasím zo zapožičaním práce a jej zverejňovaním.

V Prahe dňa 3.8.2011

Obsah

1. Úvod.....	10
1.1 Koreferencie	10
1.2 Pražský závislostný korpus (PDT)	11
1.2.1 Roviny anotácie.....	11
2. Hľadanie koreferencie pomocou pravidlového prístupu.....	13
2.1 Popis pravidlového systému.....	13
2.1.1 Myšlienka dvojice pravidiel.....	13
2.1.2 Syntax a význam pravidiel	14
2.1.3 Určenie kontextu v lineárnej štruktúre textu.....	15
2.1.5 Použitie premenných.....	21
2.1.6 Zložené pravidlo.....	22
2.1.7 Program Bonito a prehľad dotazovacích jazykov	23
2.2 Popis spôsobu aplikovania pravidiel	24
2.2.1 Konečné automaty.....	24
2.2.2 Automat použitý na aplikovanie pravidiel	27
2.2.3 Aplikácia automatu na text.....	28
2.2.4 Aplikovanie zloženého pravidla.....	29
2.2.5 Konštrukcia automatu	30
2.2.4 Odstránenie ϵ hrán z automatu	36
3. Evaluácia	39
3.1 Testovacie dáta.....	39
3.2 Spôsob evaluácie	40
3.3 Pravidlá a ich vyhodnotenie	41

3.3.1 Koreferencia zámen	41
3.3.2 Koreferencia podstatných mien	45
3.3.3 Zložené pravidlá.....	46
4. Aplikácia Koreferencie	48
4.1 TrEd.....	48
4.2 Užívateľská dokumentácia	48
4.2.1 Štruktúra CD	48
4.2.2 Inštalácia	48
4.2.3 Spustenie	49
4.2.4 Formát súborov s textom.....	50
4.2.5 Základná obrazovka	51
4.2.6 Vytváranie a editácia pravidiel.....	52
4.2.7 Aplikácia pravidla	55
4.2.8 Evaluácia	57
4.2.9 Práca s tabuľkou s výsledkami evaluácie.....	59
4.2.10 Nastavenia	60
4.3 Programátorská dokumentácia	61
4.3.1 Dátový model a graf toku programu	61
4.3.2 Prepojenie Tred s programom Koreferencie	62
Literatúra	64
Príloha A - Pseudokód	66

Zoznam obrázkov

Obrázok 1 Prepojenie rovín textu	12
Obrázok 2 Analytická rovina textu 4	19
Obrázok 3 Strom zloženého pravidla	23
Obrázok 4 Príklad deterministického konečného automatu.....	25
Obrázok 5 Príklad nedeterministického konečného automatu.....	27
Obrázok 6 Automat použitý na aplikáciu pravidla z Príkladu 16	28
Obrázok 7 Automat vygenerovaný z podmienky vlastnosti slova.....	31
Obrázok 8 Príklad zret'azenia dvoch automatov	32
Obrázok 9 Príklad použitia operátora * na automat.....	33
Obrázok 10 Príklad použitia operátora + na automat	34
Obrázok 11 Príklad použitia operátora ? na automat	35
Obrázok 12 Príklad použitia operátora na dva automaty	36
Obrázok 13 Príklad odstránenia ϵ hrán z automatu.....	38
Obrázok 14 Rozloženie dát v PDT2.0.....	39
Obrázok 15 Zložené pravidlo pre zámenná	46
Obrázok 16 Dialógové okno pri prvom spustení programu.....	49
Obrázok 17 Perlscript je úspešne spustený	49
Obrázok 18 Základná obrazovka	51
Obrázok 19 Dialógové okno jednoduchého pravidla.....	52
Obrázok 20 Dialógové okno Editácia zloženého pravidla.....	54
Obrázok 21 Priebeh práce pri aplikácii pravidla na text.....	55
Obrázok 22 Okno evaluácie	57

Obrázok 23 Možnosti po editovaní pravidla v evaluácii	59
Obrázok 24 Tabuľka s uloženými výsledkami evaluácie	59
Obrázok 25 Okno s nastaveniami programu Koreferencie	60
Obrázok 26 Proces v grafe toku v programe.....	61
Obrázok 27 Príklad procesu alebo úkonu užívateľa.....	61
Obrázok 28 Dátová štruktúra	62
Obrázok 29 Prvok rozhodovania v programe	62

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1 Vyhodnotenie pravidla pre zámená (Text 9).....	42
Tabuľka 2 Vyhodnotenie pravidla pre ktorý (Text 10).....	43
Tabuľka 3 Vyhodnotenie pravidla "jeho", z textu 11	43
Tabuľka 4 Vyhodnotenie pravidla "jeho" s variantom bez afun=="Sb"	44
Tabuľka 5 Vyhodnotenie pravidla pre prívlastňovacie zvrtné zámená.....	44
Tabuľka 6 Vyhodnotenie pravidla pre zhodu v lemme.....	45
Tabuľka 7 Vyhodnotenie pravidla v texte 14.....	46
Tabuľka 8 Vyhodnotenie zloženého pravidla pre zámená.....	46
Tabuľka 9 Vyhodnotenie zloženého pravidla pre zámená zjednotené s pravidlom textu 14.....	47
Tabuľka 10 Vyhodnotenie zloženého pravidla pre zámená zjednotené s pravidlom pre zhodu v lemme	47

Zoznam textových polí

Text 1 Príklad českého textu	16
Text 2 Príklad českého textu	16
Text 3 Príklad českej vety	18
Text 4	19
Text 5 Pseudokód hľadania koreferencií v texte.....	29
Text 6 Pseudokód aplikovania zloženého pravidla.....	30
Text 7 Pseudokód spracovania výrazu v postfixovom tvare.....	31
Text 8 Pseudokód algoritmu na odstránenie ϵ hrán	37
Text 9 Pravidlo na hľadanie zámennej koreferencie.....	41
Text 10 Pravidlo pre zámeno který	42
Text 11 Pravidlo pre "jeho"	43
Text 12 Pravidlo pre privlastňovacie zvrtné zámená (svoj, svého).....	44
Text 13 Pravidlo pre zhodu v lemme	45
Text 14 Pravidlo pre hľadanie zhody vo vlastných menách	45
Text 15 Anotácia koreferencie na M-rovine	50

Názov práce: Vzájomné odkazovanie slov v texte

Autor: Ján Pecsók

Katedra: Ústav formální a aplikované lingvistiky

Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Barbora Vidová Hladká Ph.D.

E-mail vedúceho: hladka@ufal.mff.cuni.cz

Abstrakt: Cieľom tejto bakalárskej práce je preskúmať možnosti hľadania koreferencií pomocou systému pravidiel na základe morfológických a syntaktických informácií. Súčasťou práce je aj vizualizácia koreferencií v texte a evaluácia jednotlivých pravidiel. Za týmto účelom bola vytvorená aplikácia Koreferencie, ktorá tvorí prostredie pre vizualizáciu textu, tvorenie a evaluáciu pravidiel. Vytvorená a evaluovaná bola sada pravidiel. Súčasťou práce je popis pravidiel a možnosti pravidlového systému spolu s algoritmom aplikácie pravidiel na text. Poslednú časť práce tvorí užívateľská a programátorská dokumentácia.

Kľúčové slová: Koreferencie, PDT, pravidlový prístup, automatické hľadanie

Title: Coreference in Text

Author: Ján Pecsók

Department: Institute of Formal and Applied Linguistics

Supervisor: Mgr. Barbora Vidová Hladká Ph.D.

Supervisor's email address: hladka@ufal.mff.cuni.cz

Abstract: The goal of this bachelor thesis is to explore possibilities of searching coreference with a rule-based approach employing the morphological and syntactical information. The coreference visualization and rule evaluation present a key part of the thesis. The application Koreferencie has been developed and it provides the environment for the coreference visualization, creation and evaluation of the rules. A number of rules have been formulated and evaluated and they are described in details in the thesis. In the last part there is user and programmer documentation.

Keywords: Coreference, Rule-based approach, PDT, automatic resolution

1. Úvod

1.1 Koreferencie

Nasledujúci text je voľne preložený a doplnený text používaný[6] na osvetlenie pojmu koreferencie. Podrobnejšie o koreferenciách je možné nájsť v [8,10,11,12].

Príklad: **Otec** vždycky tvrdil, že opery nesnášiš. Říkal, že **mu** na opeře vadí hlavně ten zpěv.

Slová otec a mu označujú jednu osobu, ktorá je otcom hlavného hrdinu vo vybranej knihe. Obidve slová sa zúčastňujú procesu, tzv. referencie, keď rečník používa rôzne výrazy, aby sa odkázal k osobám, predmetom alebo situáciám reálneho sveta. Výraz v prirodzenom jazyku, ktorý hrá úlohu odkazu, sa nazýva odkazujúci, a subjekt, na ktorý je odkazované, je odkazovaný. Teda otec a mu sú odkazujúce výrazy a pán otec v reálnom svete je ich odkazovaný. Vzťah medzi dvomi odkazujúcimi výrazmi je tzv. koreferencia. (Väčšinou) druhý (v texte uvedený) výraz v koreferenčnej dvojici (mu) sa nazýva anafora, prvý (v texte uvedený skôr) výraz (napríklad otec) je antecedent. Koreferencia má dôležitú úlohu v mnohých oblastiach lingvistického sveta, ako napríklad

- automatické porozumenie textu
- strojové učenie
- automatický preklad
- dialógové systémy, automatické excerpcia informácie (information extraction);
- automatické odpovedanie na otázky (question answering)

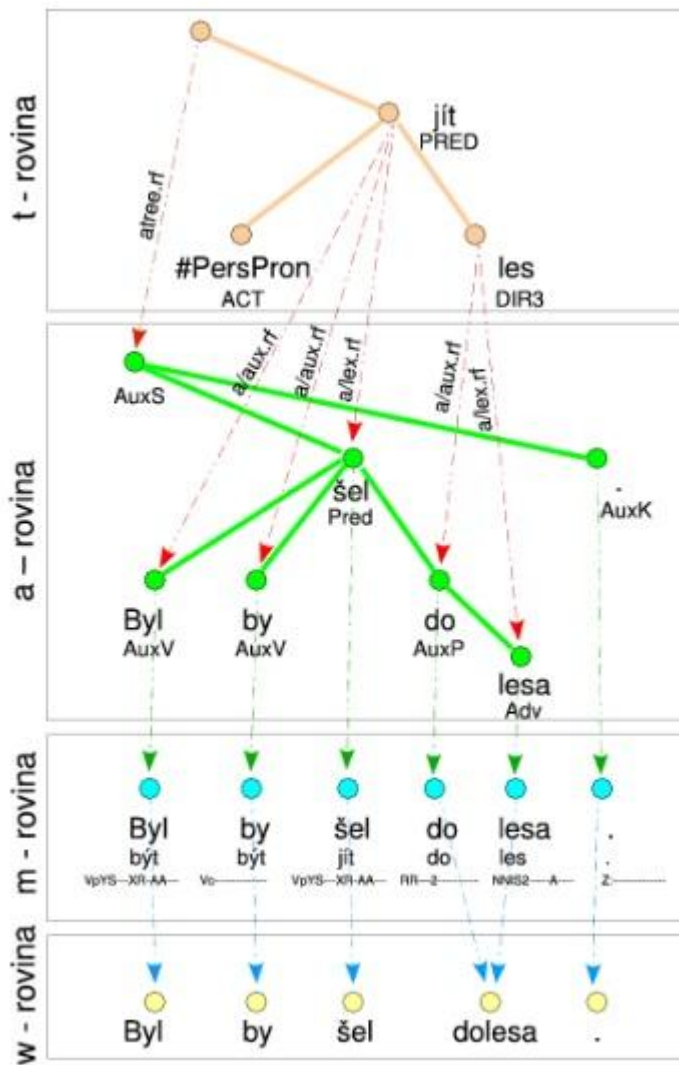
1.2 Pražský závislostný korpus (PDT)

Informácie o PDT sú k dispozícii na stránkach[9], z tohto zdroja preberám aj nasledujúce základné informácie.

Pražský závislostný korpus 2.0 (PDT 2.0) obsahuje veľké množstvo českých textov doplnených rozsiahlou a previazanou morfológickou (2 milióny slovných jednotiek), syntaktickou (1,5 miliónu slovných jednotiek) a sémantickou (0,8 miliónu slovných jednotiek) anotácií; na sémantické roviny sú navyše anotované aktuálne členenia vety a koreferenčné vzťahy. PDT 2.0 vychádza z dlhodobej pražskej lingvistickej tradície, upravenej pre súčasné potreby výskumu v oblasti počítačovej lingvistiky. Samotný korpus využíva najnovšie anotačné technológie. K dispozícii sú tiež softwarové nástroje pre prehľadávanie korpusu, anotáciu dát a jazykovú analýzu. Nechýba ani rozsiahla dokumentácia (v angličtine).

1.2.1 Roviny anotácie

Dáta v PDT 2.0 sú anotované na troch rovinách: na *morfológickej rovine*, *analytickej rovine* a *tektogramatickej rovine*. V skutočnosti existuje ešte jedna, neanotačná rovina, reprezentujúca "surový text". Na tejto rovine, zvanej *slovná rovina*, je text rozdelený do dokumentov a odstavcov. Sú tu rozlíšené slovné jednotky (slova, čísla, interpunkcia) a sú opatrené jednoznačnými identifikátormi. Slovná rovina je nazývaná tiež *w-rovina*, morfológická *m-rovina*, analytická *a-rovina* a tektogramatická *t-rovina*. Podobne je uzol stromu reprezentujúci analytickú anotáciu vety nazývaný *a-uzol* atď. Príklad prepojenia jednotlivých rovín ilustruje obrázok 1 na príklade českej vety *Byl by šel dolesa*.

Obrázok 1 Prepojenie rovin textu

V tejto práci sa zaoberám výlučne m-rovinou a a-rovinou. Hĺbková analytická t-rovina sa nepoužíva, na nej sú bežne anotované koreferenčné javy, pre potreby práce je však možné presunúť anotáciu koreferenčných párov na m-rovinu. Koreferencie a ďalšie javy sú v PDT ručne anotované kvalifikovanými odborníkmi. Anotáciou koreferencií sa podrobnejšie zaoberajú práce [10,11,12]

2. Hľadanie koreferencie pomocou pravidlového prístupu

Pri hľadaní koreferencií pomocou pravidiel bolo nutné vytvoriť dostatočne flexibilný pravidlový systém umožňujúci hľadanie dvojíc slov. Následne bolo potrebné vytvoriť postup ako aplikovať pravidlá na anotovaný text. Pokusy o automatizáciu hľadania koreferencií zahrňujú práce Lappin a Leass [14], ktorí však nepracujú zo závislostnými stromami. Na dátach PDT sú napríklad [7,13,15].

2.1 Popis pravidlového systému

Výstupom aplikácie pravidla má byť množina dvojíc slov, ktoré na seba odkazujú. Pravidlo teda musí tiež mať spôsob ako na seba odkázať dvojicu slov. Pri tvorbe pravidlového systému bol rešpektovaný systém rovín jazyka. Pravidlo musí vedieť využiť informácie o jednotlivých slovách z morfolologickej roviny aj z analytickej roviny a tiež musí vedieť brať do úvahy kontext, v ktorom sa slová nachádzajú. Na morfolologickej rovine má text lineárnu štruktúru a na analytickej rovine má stromovú štruktúru. Túto skutočnosť musí pravidlový systém zohľadniť. Je potrebné určiť rozsah kontextu a vysporiadať sa s väčším množstvom nájdených dvojíc.

2.1.1 Myšlienka dvojice pravidiel

Aby pravidlo hľadalo dvojice slov, každé pravidlo sa skladá z dvojice pravidiel. Prvé pravidlo hľadá tzv. Zdroj, to znamená prvé slovo z koreferenčného páru. Toto pravidlo sa aplikuje na celý text a výstupom je množina antecedentov, Zdrojov. Druhé pravidlo hľadá ku každému antecedentu anaforu, respektíve ku každému Zdroju Cieľ. Nerozlišujem presne, ktorý z týchto dvoch sa nachádza ako prvý. To záleží na tom, ako vyzerajú pravidlá. Môžem si vytvoriť pravidlo, ktoré ku každej anafore hľadá antecedent. To sa aplikuje na časť textu v okolí každého Zdroja. Rozsah tohto okolia je súčasť pravidla. Výstupom aplikovania obidvoch pravidiel je množina dvojíc (Zdroj, Cieľ).

2.1.2 Syntax a význam pravidiel

Podmienky vlastnosti slova

Podmienky vlastnosti slova sú logické výrazy, pre ktoré je vstupom české slovo s anotovanými vlastnosťami morfolologickej a syntaktickej roviny. Výstupom je pravdivostná hodnota **true** alebo **false**, teda, či dané slovo vyhovuje podmienke alebo nie. Príklad prázdnej podmienky, ktorej výstup je vždy **true**: [].

Vlastnosti a porovnávacie operátory

Vlastnosti, na ktoré sa môžeme pýtať, sú tieto:

- Afun - analytická funkcia. Jednotlivé hodnoty sú v prílohe F.
- Tag - Morfologická značka (tag), tu je možné sa pýtať aj na jednotlivé zložky tag.1,2 až 15. Jednotlivé hodnoty v prílohe E.
- Lemma - Základný tvar slova. Napríklad jednotné číslo, prvý pád pre podstatné mená. Neurčitok pre slovesá a podobne.
- Form - Aktuálny tvar slova v texte.
- Id - Jednoznačne priradený kód slova v texte.

Porovnávacie operátory sú „==“ a “!=”. Porovnávať je možné aj s regulárnymi výrazmi. Príklady jednoduchých podmienok:

- [afun=="Atr"] – Slovo, ktoré má hodnotu analytickej funkcie attribute.
- [tag.2=="D"] – Slovo, ktoré má hodnotu tag na 2 mieste “D”.
- [lemma=="který"] - Slovo, ktorého základný tvar je „který“.
- [lemma=="[A-Z].*"] -Slovo, ktorého základný tvar začína na veľké písmeno od A do Z.
- [form=="\."] -Slovo označujúce bodku. Lomítko je potrebné, pretože bodka má význam v regulárnych výrazoch.

Logické operátory

Podmienky je možné spájať pomocou logických operátorov

- && - operátor AND príklad: [afun!="Atr" && tag.2!="D"]
- || - operátor OR príklad: [tag.3=="Z" || tag.3!="F"]
- ! - operátor negácie príklad: [!tag.3=="Z"]

2.1.3 Určenie kontextu v lineárnej štruktúre textu

K určenie kontextu slov, tak **zdroja** ako aj **cieľa**, v lineárnej štruktúre textu na morfologickej rovine sú použité regulárne výrazy. Namiesto bežných regulárnych výrazov, ktoré fungujú na písmenách, fungujú v tomto pravidlovom systéme regulárne výrazy na slovách. Ak neuvažujeme žiaden kontext iba vlastnosti **zdroja** a **cieľa**, potom pravidlo je v tvare.

[**Zdroj** <Podmienka vlastností slova>]

[**Ciel** <Podmienka vlastností slova>]

Príklad 1

Zdroj a **Ciel** sú povinné premenné, podrobne o premenných je napísané ďalej v texte. Budú však uvádzané v niektorých príkladoch aby si čitateľ zvykol.

(Výraz1).(Výraz2) - Operátor zreťazenia. Najčastejšie používaný operátor. Týmto môžeme za sebou zoradiť výrazy. Obecne *výraz1.výraz2* je výraz, v ktorom text splňujúci *výraz1* predchádza textu splňujúci *výraz2*.

V príklade 2 je výraz, ktorý nájde dve za sebou idúce slová, z ktorých druhé je podstatné meno a prvé vyjadruje nejakú vlastnosť tohto slova. Podstatné meno sa uloží do premennej Zdroj.

[afun=="Atr"].[Zdroj tag.1=="N"]

Príklad 2

...kraje, země či regiony budou hospodařit podle rozpočtu ...
...pravomoci vytýčil celkům, jejichž počet je dodnes ve hvězdách...
Nebude žádné zbídačení mas, žádné imperialistické koloniální války.

Text 1 Příklad českého textu

Vyhovující slova: *Poklidné kompetence, Miroslav Korecký, samosprávných celků, Tato úprava*

Zvýraznené slovo z dvojice sa uloží do premennej Zdroj

(Výraz)* - Operátor hviezdička. Znamená, že predchádzajúci výraz sa môže nula alebo viackrát opakovať. V nasledujúcom príklade 3 je výraz, ktorý vyhovuje sérii slov, ktoré začínajú „-“ čiarkou pokračujú žiadnymi alebo niekoľkými atribútmi a posledným je podstatné meno. Do premennej Zdroj sa uloží práve toto posledné slovo.

```
[form=="",].[afun=="Atr"]*.[Zdroj tag.1=="N"]
```

Příklad 3

Walrase pokládá mimochodem za největšího ekonoma všech dob - a
pojíma jej jako ryze stacionární. Dočasný podnikatelův zisk bude
anulován, ale trvalý zisk z jeho inovace zůstane zachován společnosti ve
formě nižších cen výrobků.

Text 2 Příklad českého textu

vyhovující slovné spojenia v texte 2

- , **země**,
- , jejichž **počet**,
- , žádné imperialistické koloniální **války**

(Výraz1) | (Výraz2) - Operátor pipe. Binárny operátor, ktorý povoľuje jeden z dvoch výrazov. Obecne *výraz1|výraz2* vyhovuje text, ktorý vyhovuje výrazu 1 alebo výrazu 2. V nasledujúcom príklade 4 je výraz, ktorý vyhovuje slovu „jeho“ alebo „jej“. Nasledujúce slovo vloží do premennej Zdroj.

```
[form=="",".[afun=="Atr"]*.[Zdroj tag.1=="N"]
```

Príklad 4

V texte 2 sú vyhovujúce slová: *jej jako, jeho inovace*

(Výraz)+ - Operátor plus. Znamená, že predchádzajúci výraz sa môže raz alebo viackrát opakovať. Oproti operátoru * sa líši nutnosťou aspoň jedného opakovania. V upravenom príklade 3

```
[form=="",".[afun=="Atr"]+.[Zdroj tag.1=="N"]
```

Príklad 5

A v texte 2 vyhovujúce len spojenia

- , *jejichž počet*
- , žádné imperialistické koloniální **války**

(Výraz)? - Operátor otáznik. Znamená, že predchádzajúci výraz sa neopakuje alebo sa objaví práve raz. Použijeme upravený príklad 3

```
[form=="",".[afun=="Atr"]?.[Zdroj tag.1=="N"]
```

Príklad 6

Vyhovujúce spojenia v texte 2

- , *země*
- , jejichž **počet**

Podmienka na počet nájdených koreferencií

Pravidlo často môže nájsť viac ako jeden Cieľ k Zdroju. My však potrebujeme väčšinou jeden, maximálne niekoľko Cieľov ku každému Zdroju. Preto súčasťou pravidla je obmedzenie na maximálny počet nájdených Cieľov pre jeden Zdroj. Spôsob prioritizácie je jednoduchý; vyberú sa najprv slová, ktoré sú najbližšie zľava od Zdroja a potom najbližšie sprava.

Podmienka na šírku cieľového kontextu

Často nepotrebujeme prehľadávať celý text pre každý Zdroj, stačí nám nejaké jeho najbližšie okolie, preto súčasťou pravidla je určenie hraníc okolia. Hranice sú určené dvomi číslami. Prvé z nich určuje, od ktorého slova zľava od Zdroja začína okolie. Je to záporné číslo alebo 0. Druhé číslo je nezáporné a určuje, po ktoré slovo sprava od Zdroja končí okolie.

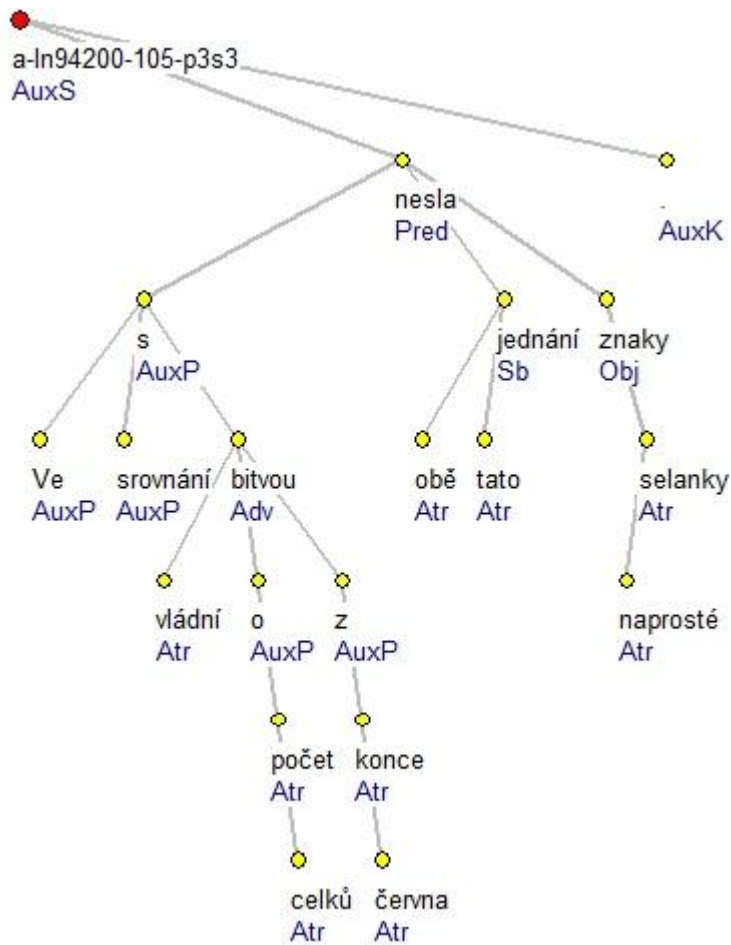
2.1.4 Určenie kontextu v stromovej štruktúre textu

Pri písaní pravidiel je tiež užitočné určiť kontext v analytickej rovine textu. Tá má stromovú štruktúru. Aby bolo možné sa pýtať aj na túto rovinu, slúžia vlastnosti slova **parent**, **children** a **ancestor**.

Parent funguje ako otázka na vlastnosti otca v analytickej rovine textu. Obrázok 2. ukazuje text 4 v analytickej rovine a anotovanou hodnotou analytickej funkcie.

Ve srovnání s vládní bitvou o počet celků z konce června nesla obě tato jednání znaky naprosté selanky.

Text 3 Příklad české vety

Obrázok 2 Analytická rovina textu 4

Nasledujúci príklad 7 vyhovuje pre slová, ktoré majú rodiča s analytickou funkciou attribute. Výraz **parent** musí byť napísaný malými písmenami.

```
[Zdroj parent< afun=="Atr" >]
```

Príklad 7

Vyhovujúce slová: *celků, června, naproste*

Pravidlá je možné vkladať do seba. Ďalšiemu výrazu vyhovujú slová, ktoré majú rodiča s anal. funkciou Atr a prarodiča s analytickou funkciou AuxP.

[Zdroj parent< afun=="Atr" && parent< afun=="AuxP">>]

Príklad 8

Vyhovujúce slová v texte 4 sú: *celkú, června*

Ďalšou možnosťou je použiť dotaz **ancestor**, ktorý je pravdivý, ak jeho podmienka je pravdivá pre niektorého predka v analytickej rovine textu. V príklade 9 vyhovuje výraz slovám, ktoré majú niektorého predka s analytickou funkciou rovnou „Adv“.

[Zdroj ancestor< afun=="Adv">]

Príklad 9

Vyhovujúce slová v texte 4 sú: *vládni, o, počet, celkú, z, konce, června*

Posledný druh dotazu na kontext v analytickej rovine je **children**. Ten vyhovuje vtedy, keď aspoň jeden z priamych potomkov slova vyhovuje podmienke. Výrazu v príklade 10 vyhovujú slová, ktoré majú aspoň jedného priameho potomka splňujúceho afun=="Atr".

[Zdroj children< afun=="Atr" >]

Príklad 10

Vyhovujúce slová v texte 4 sú: *bitvou, o, počet, z, konce, jednaní, znaky, selanky*

2.1.5 Použitie premenných

Tak ako bolo uvedené vyššie, každé pravidlo má dve časti. Aby sme mohli prenášať informácie z pravidla pre Zdroj do pravidla pre Cieľ. Chceme napríklad, aby Zdroj a Cieľ boli v rovnakom rode. Potrebujeme použiť premenné, do ktorých si uložíme informácie o slove. Štandardné premenné sú **Zdroj** a **Cieľ**, ktoré **musia byť** v každom pravidle. Premenná je vždy prvé slovo oddelené medzerou od zvyšku podmienky.

```
Pravidlo pre Zdroj [Zdroj lemma=="[A-Z].*"]
```

```
Pravidlo pre Cieľ [Cieľ lemma==Zdroj.lemma && id!=Zdroj.id]
```

Príklad 11

Pravidlo hľadá ku každému zdroju slová, ktoré sa zhodujú v lemme (základný tvar slova), nezhodujú sa však v identifikačnom čísle, takže to nie sú tie isté slová. Na obsahy premenných sa pýtame <meno premennej>.<atribút>. V príklade 12 máme pravidlo pre Zdroj, ktoré hovorí aby každé podstatné meno, pred ktorým je slovo s hodnotou analytickej funkcie (afun) „*attribute*“, bolo označené ako Zdroj.

```
[afun=="Atr"].[Zdroj tag.1=="N"]
```

Príklad 12

Ak by sme upravili pravidlo nasledujúcim spôsobom.

```
[Zdroj afun=="Atr"].[tag.1=="N"]
```

Príklad 13

Potom ako Zdroj bude označené slovo s `afun="atr"`, ktoré predchádza nejakému podstatnému menu. Ak chceme, môžeme použiť premenné aj v podmienkach pre dotazy **parent**, **ancestor** a **children**. V nasledujúcom príklade je pravidlo, ktoré pre

všetky slová, ktoré majú základ „který“, nájde prvého predka v strome na analytickej rovine, ktorý spĺňa určité podmienky. Tohto predka označí za Cieľ.

Pravidlo pre Zdroj: [Zdroj lemma=="který"]

Pravidlo pre Cieľ: [id==Zdroj.id && ancestor<Ciel Zdroj.tag.3==tag.3 && Zdroj.tag.4==tag.4 && tag.1!="V">]

Príklad 14

Okrem štandardných premenných, ktoré musia byť v každom pravidle, je možné použiť aj ďalšie pomocné premenné. V nasledujúcom jednoduchom príklade pravidlo pre Zdroj nájde prídavné meno (tag.1=="A" ako Adjective), ktoré predchádza podstatnému menu (tag.1=="N" ako Noun). Prídavné meno sa uloží do premennej Zdroj a podstatné meno sa uloží do premennej T. V pravidle pre Cieľ potom môžeme použiť premennú T. V tomto prípade v podstate len za Cieľ označíme slovo, ktoré bolo v premennej T.

Pravidlo pre Zdroj: [Zdroj lemma=="který"]

Pravidlo pre Cieľ: [id==Zdroj.id && ancestor<Ciel Zdroj.tag.3==tag.3 && Zdroj.tag.4==tag.4 && tag.1!="V">]

Príklad 15

2.1.6 Zložené pravidlo

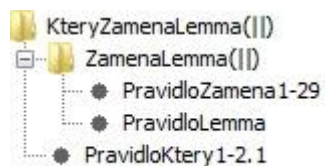
Doteraz bola popísaná syntax jednoduchých pravidiel. Z týchto pravidiel je možné tvoriť pravidlá zložené pomocou binárnych množinových operátorov. Tie sa totiž aplikujú na množiny dvojíc, ktoré vzniknú aplikovaním jednoduchých pravidiel. Existujú 3 druhy operátorov. Je možné zložiť medzi sebou ľubovoľne zložené a jednoduché pravidlá. Čím vzniká binárny strom, ktorý má vo vnútorných uzloch

binárne operátory a v listoch jednoduché pravidlá. Všetky uzly majú svoje názvy.

Operátory

- **||** - Operátor zjednotenia. Dvojica slov patrí do výsledku, ak patrí aspoň do jedného pravidla.
- **&&**- Operátor prieniku. Dvojica slov patrí do výsledku, ak patrí do oboch pravidiel.
- **A/B**- Operátor mínus. Dvojica slov patrí do výsledku, ak patrí do množiny výsledku pravidla A a nepatrí do výsledku pravidla B.

Na obrázku 3 je vidieť zložené pravidlo, ktoré vzniklo zjednotením jednoduchých pravidiel *PravidloZamena1-29* a *PravidloLemma*, čím vzniklo zložené pravidlo *ZamenaLemma*, ktoré následne sa opäť zjednotením spojilo s pravidlom *PravidloKtery1-2.1*.

Obrázok 3 Strom zloženého pravidla

2.1.7 Program Bonito a prehľad dotazovacích jazykov

Program riešiaci podobný problém som nenašiel. Nechal som sa však inšpirovať programom Bonito, ktorý používa podobné regulárne výrazy na slovách. Viac informácií je na stránkach [18,19]. Príklady ďalších dotazovacích jazykov.

- TGrep
- TGrep2
- TigerSearch
- Oraculum
- VIQTORYA
- Fsq
- NetGraph

Práca [20] sa zaoberá dotazovacím jazykom a programom NetGraph, pričom je tam aj podrobnejší prehľad vyššie uvedených jazykov.

2.2 Popis spôsobu aplikovania pravidiel

Po vypracovaní pravidlového prístupu je potrebné navrhnuť spôsob aplikácie pravidiel na text. Keďže pravidlový systém vychádza z regulárnych výrazov, ktoré sa aplikujú pomocou nedeterministických konečných automatov, bola použitá ich modifikácia. V tejto kapitole popíšem konštrukciu automatu, aké má súčasti a ako sa aplikuje na text. Príslušným materiálom je akýkoľvek zdroj informácií o automatoch a gramatikách napríklad [2,3].

2.2.1 Konečné automaty

Nasledujúci text preberám z väčšej časti so zdroju [4], jedná sa o základné definície.

Definícia DKA

Deterministický konečný automat je päťica $(\Sigma, K, q_0, \delta, F)$, kde:

- Σ je vstupná abeceda (neprázdna konečná množina symbolov).
- K je konečná množina stavov.
- q_0 je počiatočný stav, pričom platí $q_0 \in K$.
- δ je prechodová funkcia: $\delta : K \times \Sigma \rightarrow K$, čiže funkcia, ktorá na základe stavu a symbolu zo vstupnej abecedy vráti nový stav
- F je množina akceptačných stavov, je to ľubovoľná (môže byť aj prázdna) podmnožina K . Hovoríme, že DKA akceptuje slovo w , ak výpočet na tomto slove skončí v niektorom z akceptačných stavov.

Konfigurácia DKA

Konfigurácia deterministického konečného automatu je dvojica

$(q, w) \in K \times \Sigma^*$, kde q je aktuálny stav automatu a w je dosiaľ neprečítaná časť vstupného slova.

Krok výpočtu DKA

Krok výpočtu deterministického konečného automatu je relácia \vdash_A na konfiguráciách DKA definovaná nasledovne:

$$(q, av) \vdash_A (p, v) \iff p = \delta(q, a).$$

Pod výpočtom na deterministickom konečnom automate rozumieme ľubovoľnú postupnosť na seba nadväzujúcich výpočtových krokov.

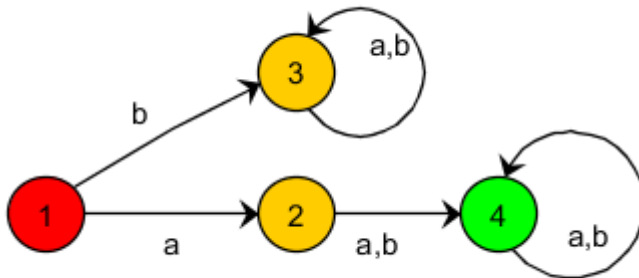
Jazyk akceptovaný pomocou DKA

Jazyk akceptovaný deterministickým konečným automatom A definujeme nasledovne:

$$L(A) = \{w \mid \exists p \in F : (q_0, w) \vdash_A^* (p, \varepsilon)\}.$$

Je to teda množina všetkých slov, na ktorých existuje v automate A výpočet končiaci v akceptačnom stave (takému výpočtu sa tiež hovorí akceptačný výpočet).

Na obrázku 4 vidieť príklad konečného automatu. Konkrétne tento prijíma v abecede $\{a,b\}$ slová začínajúce na „a“. Jednotlivé uzly reprezentujú stav automatu. Šípky medzi uzlami reprezentujú prechodovú funkciu. Uzol 1 je počiatkový stav. Uzol 4 je akceptačný stav. V KA z každého uzlu je definovaná prechodová funkcia pre každý prvok abecedy a prechádza práve do jedného ďalšieho stavu.

Obrázok 4 Príklad deterministického konečného automatu

Nedeterministický konečný automat

Definícia NKA

Nedeterministický konečný automat je päťica $(\Sigma, K, q_0, \delta, F)$, kde:

- Σ je vstupná abeceda (neprázdna konečná množina symbolov).
- K je konečná množina stavov.
- q_0 je počiatkový stav, pričom platí $q_0 \in K$.
- δ je prechodová funkcia: $\delta : K \times (\Sigma \cup \{\varepsilon\}) \rightarrow 2^K$, čiže funkcia, ktorá na základe stavu a symbolu zo vstupnej abecedy množinu nových stavov
- F je množina akceptačných stavov, je to ľubovoľná (môže byť aj prázdna) podmnožina K . Hovoríme, že DKA akceptuje slovo w , ak výpočet na tomto slove skončí v niektorom z akceptačných stavov.

Existujú teda dva podstatné rozdiely medzi NKA a DKA:

- NKA povoľujú prechody na ε

- Nový stav nie je pre každý prechod určený jednoznačne. Prechodová funkcia vracia celú množinu stavov (pri výpočte sa môže postupovať do ľubovoľného z nich), ktorá môže byť dokonca prázdna.

Konfigurácia NKA

Konfigurácia nedeterministického konečného automatu sa definuje analogicky, ako pri deterministických konečných automatoch. Je to dvojica $(q, w) \in K \times \Sigma^*$, kde q je aktuálny stav automatu a w je dosiaľ neprečítaná časť vstupného slova.

Krok výpočtu NKA

Krok výpočtu je relácia \vdash_A na konfiguráciách NKA A definovaná nasledovne:

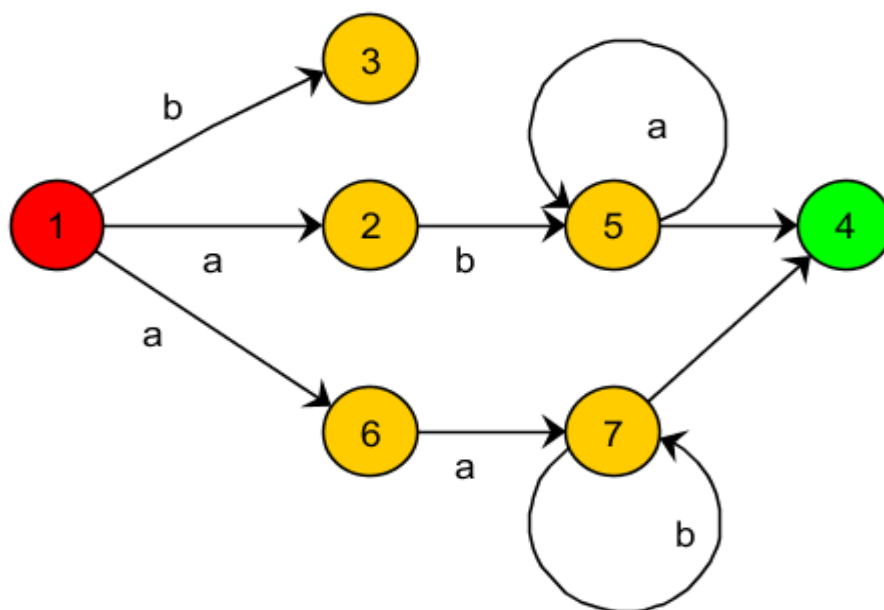
$$(q, aw) \vdash_A (p, w) \iff p \in \delta(p, a).$$

Jazyk akceptovaný pomocou NKA

Jazyk akceptovaný nedeterministickým konečným automatom A je množina

$$L(A) = \{w \mid \exists p \in F : (q_0, w) \vdash_A^* (p, \varepsilon)\}.$$

Na obrázku 5 je príklad NKA, ktorý prijíma slová v abecede $\{a,b\}$, ktoré začínajú na „ab” a pokračujú samými „a“ alebo slová začínajúce na „aa“ a pokračujúce samými „b“. Na rozdiel od KA nemusí viesť od každého slova prechodová funkcia (stav 3). Môže viesť len pre niektoré znaky z abecedy (v stave 2,6,5,7,4). Prípadne môže z jedného stavu prejsť do viacerých stavov po jednom písmene (stav a). Taktiež môže obsahovať prázdne (tzv ε) hrany, po ktorých je možné prejsť kedykoľvek bez vloženia písmena (hrany 5-4, 7-4).

Obrázok 5 Príklad nedeterministického konečného automatu

Ekvivalencia DKA a NKA

V skutočnosti, napriek rozdielnej definícii oboch výpočtových modelov, je ich výpočtová sila rovnaká. Je dokázané[1,2], že ku každému nedeterministickému automatu A existuje deterministický konečný automat B taký, že $L(B) = L(A)$. Opačná inklúzia je zrejma z faktu, že deterministický automat je špeciálny prípad nedeterministického.

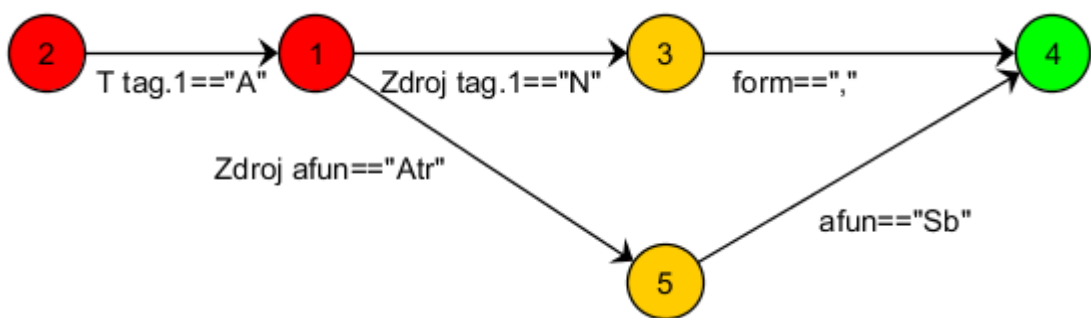
2.2.2 Automat použitý na aplikovanie pravidiel

Automat, ktorý je použitý na aplikáciu pravidiel je špecifický v tom, že jeho vstupná abeceda je množina slov českého jazyka (V podstate aj akéhokoľvek iného jazyka, to záleží od vstupných dát), ktorá zrejme nie je konečná a aj keby sme ju nejakým spôsobom obmedzili, stále je veľmi rozsiahla. Preto prechodová funkcia nie je definovaná osobitne pre každé jednotlivé slovo z tejto abecedy, skôr definuje podmienku vlastností slova, ktorú musí slovo splniť, aby sa dostal automat do ďalšieho stavu. Automat tiež pripúšťa viac iníciaľných stavov, po počiatocnej konštrukcii sú však odstránené všetky ϵ hrany.

Obrázok 6 ukazuje automat použitý na aplikovanie pravidla v príklade 16. Stav 2 a 1 sú iniciálne stavy, stav 4 je koncový. V stave 1 je vidieť, že vychádzajú z neho 2 podmienky do rôznych stavov, podmienka `tag.1=="N"` a `afun=="Atr"`. Tieto podmienky sa navzájom nevyklučujú, a preto sa môže stať, že nejaké slovo spĺňa oboje. V tom prípade je potrebné preskúmať obidve možnosti, prejsť do oboch stavov. Tiež si všimnite premenné `Zdroj` a `T`, slovo sa uloží do premennej, ak prejde hranou, na ktorej sa premenná nachádza a premenná ešte žiadne slovo neobsahuje.

```
[T tag.1=="A"]?.((([Zdroj tag.1=="N"].[form=="","])|
([Zdrojafun=="Atr"].[afun=="Sb"])))
```

Príklad 16

Obrázok 6 Automat použitý na aplikáciu pravidla z Príkladu 16

2.2.3 Aplikácia automatu na text

V definícií NKA je, že automat prijíma slovo, keď existuje postupnosť krokov výpočtu od iniciálneho stavu ku koncovému stavu po vložení všetkých písmen v slove. V našom prípade však pracujeme s celým textom a v ňom potrebujeme úseky textu, ktoré dokáže automat prijať. Navyše, máme pravidlo skladajúce sa z dvoch pravidiel vzájomne prepojenými pomocou premenných. K popisu použitého algoritmu potrebujeme nasledujúce dátové štruktúry.

- Automat- Dátová štruktúra zachycujú konfiguráciu automatu, musí v nej byť informácia o automate, v ktorom stave sa nachádza, obsah premenných.
- Premenné- Hodnoty premenných v automate, vrátane premenných Zdroj a Ciel

V texte 5 je pseudokód funkcie hľadania koreferencií v texte. Pseudokód funkcie AplikujAutomatNaText() je v prílohe A.

```
(Slovo,Zoznam Slov) NajdiKoreferencie(Zoznam Slov Text, PravidloZdroj, PravidloCiel, int
Kontext1, int Kontext2)
{
(Slovo,Zoznam Slov) Koreferencie
Zoznam Premenne Zdroje=AplikujAutomatNaText(Text, PravidloZdroj, null);
foreach (Premenne P in Zdroje)
{
if(P obsahuje Zdroj)
{
Zoznam Slov Kontext=VytvorKontext(Zdroj,Text,Kontext1,Kontext2);
Ciele=AplikujAutomatNaText(Kontext,PravidloCiel,P);
Koreferencie.add(Zdroj,Ciele);
}
}
return Koreferencie
}
```

Text 5 Pseudokód hľadania koreferencií v texte

2.2.4 Aplikovanie zloženého pravidla

Ako bolo popísané vyššie, zložené pravidlo je spojením dvoch pravidiel pomocou niektorého množinového operátora. Preto aplikácia zloženého pravidla je realizovaná jednoduchou rekurziou, ktorej postup je vidieť v Texte 6.

```

AplikujPravidlo(Zoznam Slov Text ,Pravidlo P)
{
if(P je Zlozene Pravidlo)
{
P1=P.LavePravidlo;
P2=P.PravePravidlo;
Operator O=P.Operator
Koref Dvojice V1= AplikujPravidlo(Text,P1);
Koref Dvojice V2= AplikujPravidlo(Text,P2);
return AplikujMnozinovyOperator(O,V1,V2)
}else
{
return NajdiKoreferenci(Text,P.ZdrojPravidlo,
P.CielPravidlo,P.Kontext1,P.Kontext2);
}
}

```

Text 6 Pseudokód aplikovania zloženého pravidla

V tejto časti popíšem konštrukciu automatu pre pravidlá. Pravidlo je vyhodnocované ako aritmetický výraz, pričom miesto čísel sú automaty a operátory "*", "+", "?", ".", "|", ktorých význam je popísaný v 2.1.2 . Najprv sa pravidlo prevedie zo základného infix tvaru do postfixového tvaru. Popis algoritmu je napríklad tu [4]. Príklad 16 po prevedení do postfixu by vyzeral nasledovne.

```

[T tag.1=="A"]?[Zdroj tag.1=="N"][form=="",]. [Zdroj
afun=="Atr"][afun=="Sb"].

```

Príklad 17 Postfixový tvar Príkladu 16

Takto spracovaný výraz je pripravený na postupný prevod na automat. Postup prevodu je v texte 8.

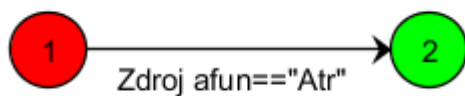
```

Automat ZpracujPravidlo(Vyraz v Postfixu V){
Automat Operand1;
Automat Operand2;
Stack<Automat> Zasobnik;
while (Nie je koniec V)
{
Token T=V.Next
if (T je Podmienka vlastnosti slova)
{
Zasobnik.push(VytvorAutomatzPVS(T));
}
if (T je jeden z "*", "+", "?"){
Operand1=Zasobnik.pop();
Zasobnik.push(Operand1.AplikujOperator(T));
}
if (T je "." alebo "|" )
{
Operand1=Zasobnik.pop();
Operand2=Zasobnik.pop();
Zasobnik.push(Operand1.AplikujOperator(T,Operand2));
}
}
return Zasobnik.peek();
}

```

Text 7 Pseudokód spracovania výrazu v postfixovom tvare

Automat vytvorený z podmienky vlastnosti slova, je jednoduchý 2 stavový automat. Napríklad z podmienky [Zdroj afun=="Atr"] . Vznikne automat na obrázku 7.

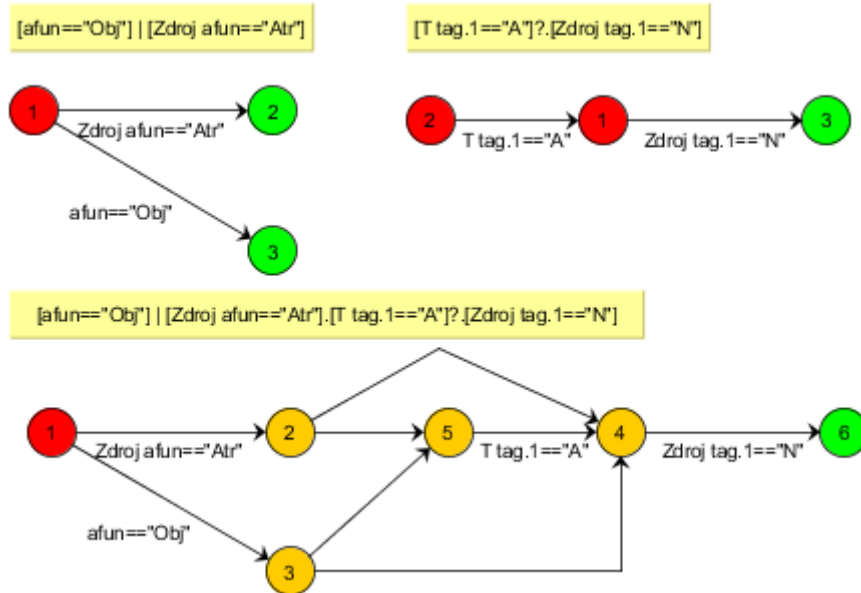

Obrázok 7 Automat vygenerovaný z podmienky vlastnosti slova

Jednotlivé operátory sa na automaty aplikujú nasledujúcim spôsobom. Význam operátorov je popísaný v časti 2.1.2.

- **A.B** – Operátor zret'azenia ako binárny operátor na automatoch sa aplikuje tak, že sa pridá prázdna hrana tzv. ϵ od každého koncového stavu prvého

automatu do každého iniciálneho stavu druhého automatu. Konečné stavy prvého automatu, prestanú byť konečnými stavmi. Príklad je na obrázku 8.

Obrázok 8 Príklad zret'azenia dvoch automatov

Formálnejí: $A = (\Sigma, K_1, Q_1, \delta_1, F_1), B = (\Sigma, K_2, Q_2, \delta_2, F_2)$

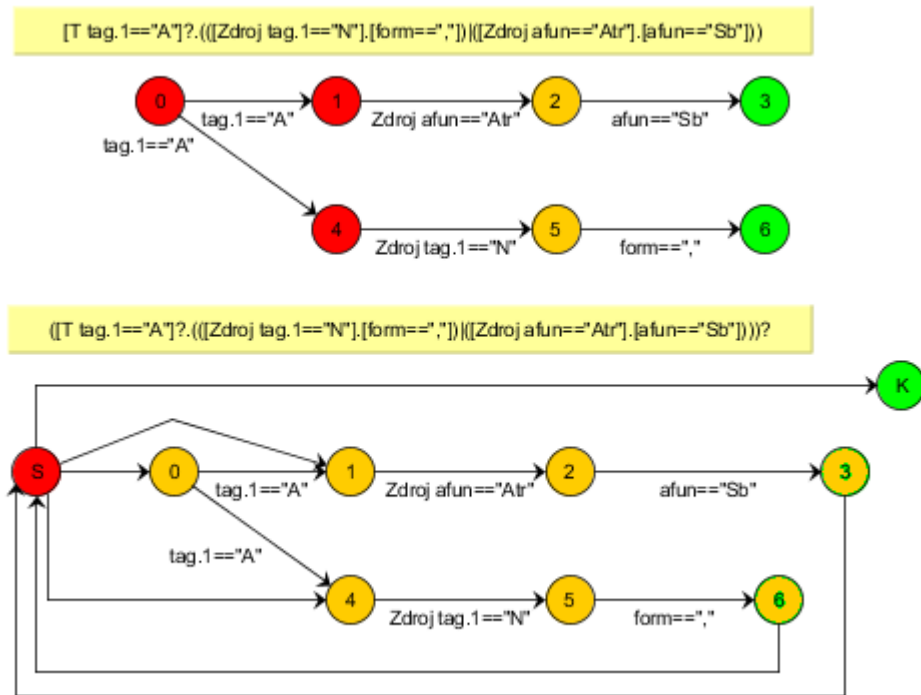
$A.B = [\Sigma \cup \{\varepsilon\}, K_1 \cup K_2, Q_1, \delta, F_2]$

Kde pre $k \in F_1, \delta_3(k, \varepsilon) = Q_2$ inak $\delta_3(l, a) = \emptyset$ a potom

$\forall k \in K_1 \cup K_2, \forall a \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, \delta(k, a) = \delta_1(k, a) \cup \delta_2(k, a) \cup \delta_3(k, a)$

- **A*** - Operátor hviezdička je unární operátor, ktorý automat upravý tak, že pridá nový iniciálny stav S, z ktorého vedú ε hrany do všetkých predchádzajúcich iniciálnych stavov. Vytvorí nový koncový stav K, do ktorého bude viesť jediná ε hrana z počiatočného stavu S. No a nakoniec, zo všetkých koncových stavov sa zavedie ε hrana do počiatočného stavu S.

Príklad je na obrázku 9.

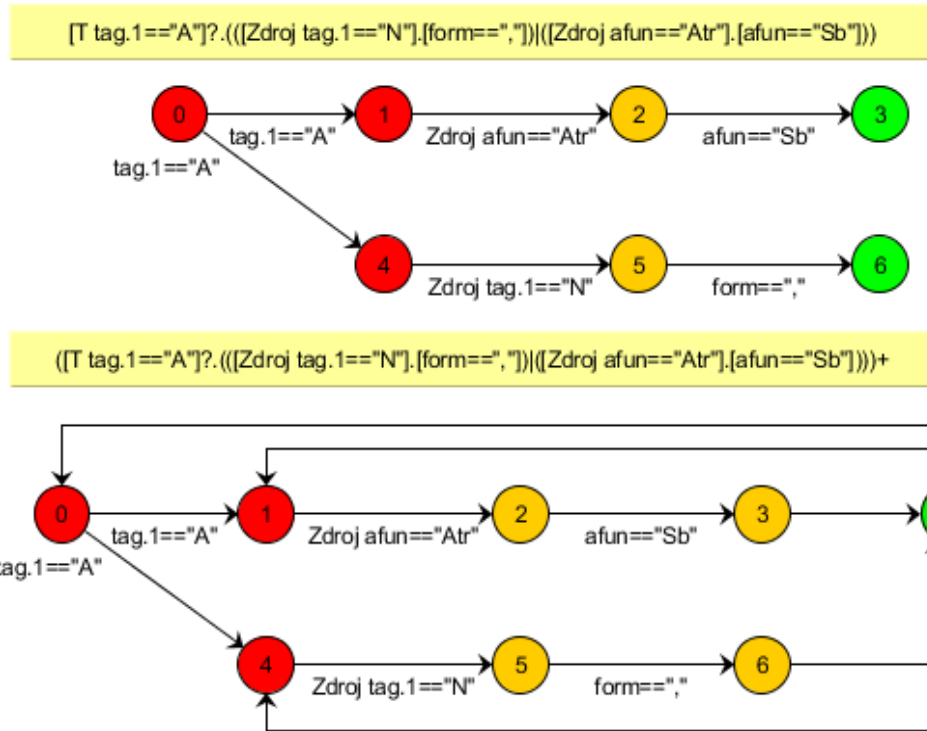
Obrázok 9 Príklad použitia operátora * na automat

Formálnejí: $A = (\Sigma, K_1, Q_1, \delta_1, F_1)$ $A^* = (\Sigma \cup \{\varepsilon\}, K_1 \cup \{S, K\}, \{S\}, \delta, \{K\})$

Kde $\delta_2(S, \varepsilon) = Q_1 \cup \{K\}$, pre $s \in F_1, \delta_2(s, \varepsilon) = \{S\}$ inak $\delta_2(l, a) = \emptyset$

$\forall k \in K_1, \forall a \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, \delta(k, a) = \delta_1(k, a) \cup \delta_2(k, a)$

- **A+** - Operátor +, Podobný s operátorom *, Pridá sa koncový vrchol K, s ktorého pôjdu ε hrany do počiatočných stavov a do ktorého pôjdu ε hrany z koncových stavov. Príklad je vidieť na nasledujúcom obrázku 10.

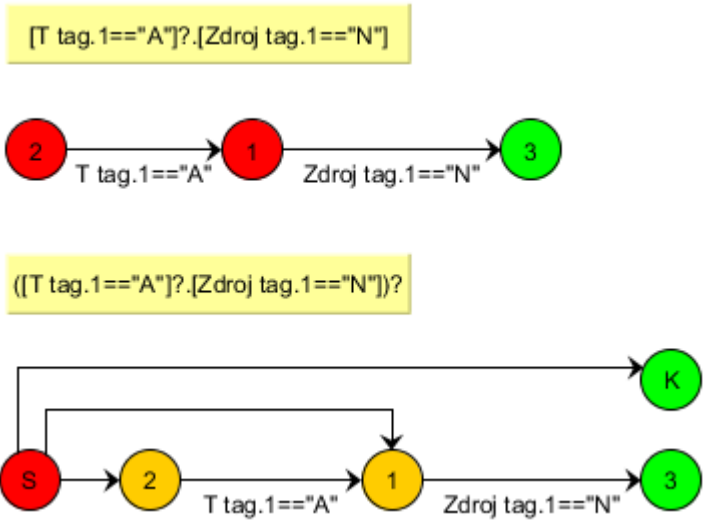
Obrázok 10 Príklad použitia operátora + na automat

Formálnejší: $A = (\Sigma, K_1, Q_1, \delta_1, F_1)$ $A^+ = (\Sigma \cup \{\varepsilon\}, K_1 \cup \{K\}, Q_1, \delta, \{K\})$

Kde $\delta_2(K, \varepsilon) = Q_1$, pre $s \in F_1$, $\delta_2(s, \varepsilon) = \{K\}$ inak $\delta_2(l, a) = \emptyset$

$\forall k \in K_1, \forall a \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, \delta(k, a) = \delta_1(k, a) \cup \delta_2(k, a)$

- $A^?$ - Operátor otáznik je unárny operátor, k pôvodnému automatu sa pridá nové stavy, začiatkový stav S, ktorý sa stane jediným začiatkovým stavom. Z neho vedú ε hrany do všetkých predošlých počiatkových stavov. Pridá sa aj koncový stav K, do ktorého vedie jediná prázdna hrana z S. Príklad je na nasledujúcom obrázku 11.

Obrázok 11 Príklad použitia operátora ? na automat

Formálnejí:

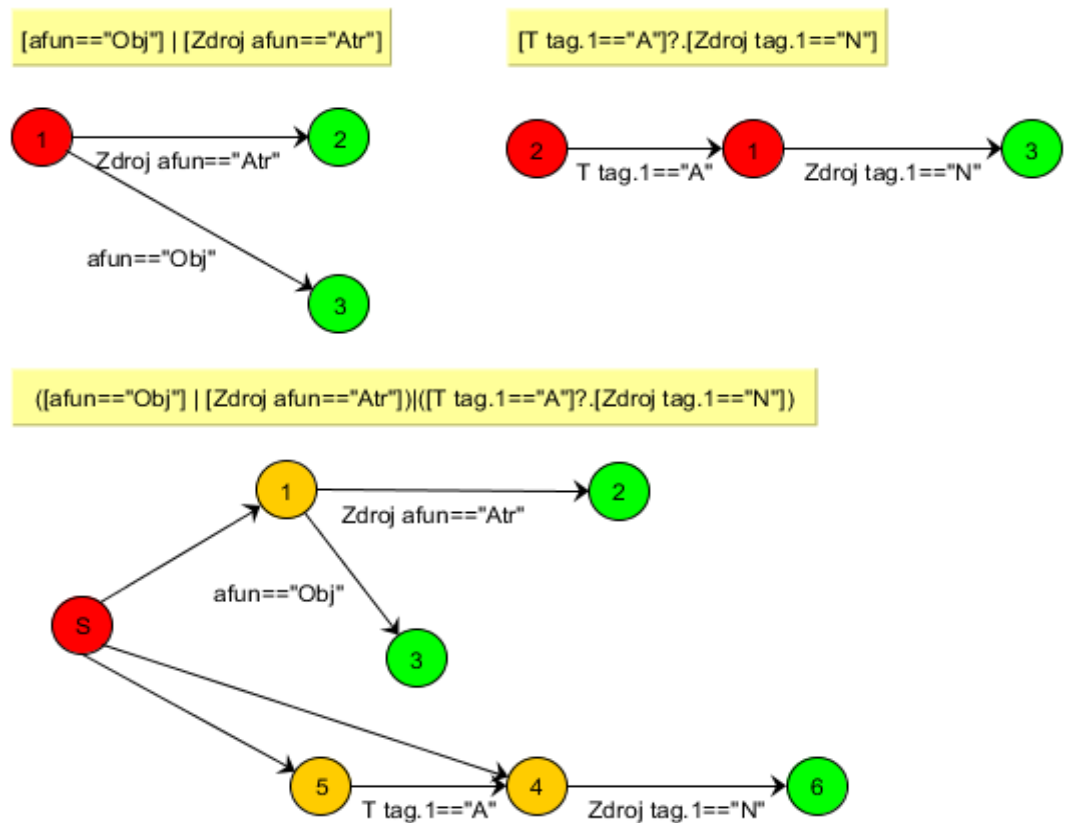
$$A = (\Sigma, K_1, Q_1, \delta_1, F_1) \quad A^? = (\Sigma \cup \{\varepsilon\}, K_1 \cup \{S, K\}, \{S\}, \delta, F \cup \{K\})$$

Kde $\delta_2(S, \varepsilon) = Q_1 \cup \{K\}$, inak $\delta_2(l, a) = \emptyset$

$$\forall k \in K_1, \forall a \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, \delta(k, a) = \delta_1(k, a) \cup \delta_2(k, a)$$

- **A|B** - Operátor | ako binárny operátor spojí 2 automaty tak, že pridá nový počiatočný vrchol S z ktorého vedú ε hrany do iniciálnych stavov oboch

automatov. S ostane jediným počiatočným stavom.

Obrázok 12 Príklad použitia operátora | na dva automaty

Formálnejší: $A = (\Sigma, K_1, Q_1, \delta_1, F_1), B = (\Sigma, K_2, Q_2, \delta_2, F_2)$

$A|B = [\Sigma \cup \{\varepsilon\}, K_1 \cup K_2 \cup \{S\}, \{S\}, \delta, F_2 \cup F_1]$

Kde $\delta_3(S, \varepsilon) = Q_2 \cup Q_1$ inak $\delta_3(l, a) = \emptyset$ a potom

$\forall k \in K_1 \cup K_2, \forall a \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, \delta(k, a) = \delta_1(k, a) \cup \delta_2(k, a) \cup \delta_3(k, a)$

2.2.4 Odstránenie ε hrán z automatu

Po zložení automatu z výrazu je potrebné z neho odstrániť ε hrany. Postup je zhrnutý nasledujúcim algoritmom v Texte 8.

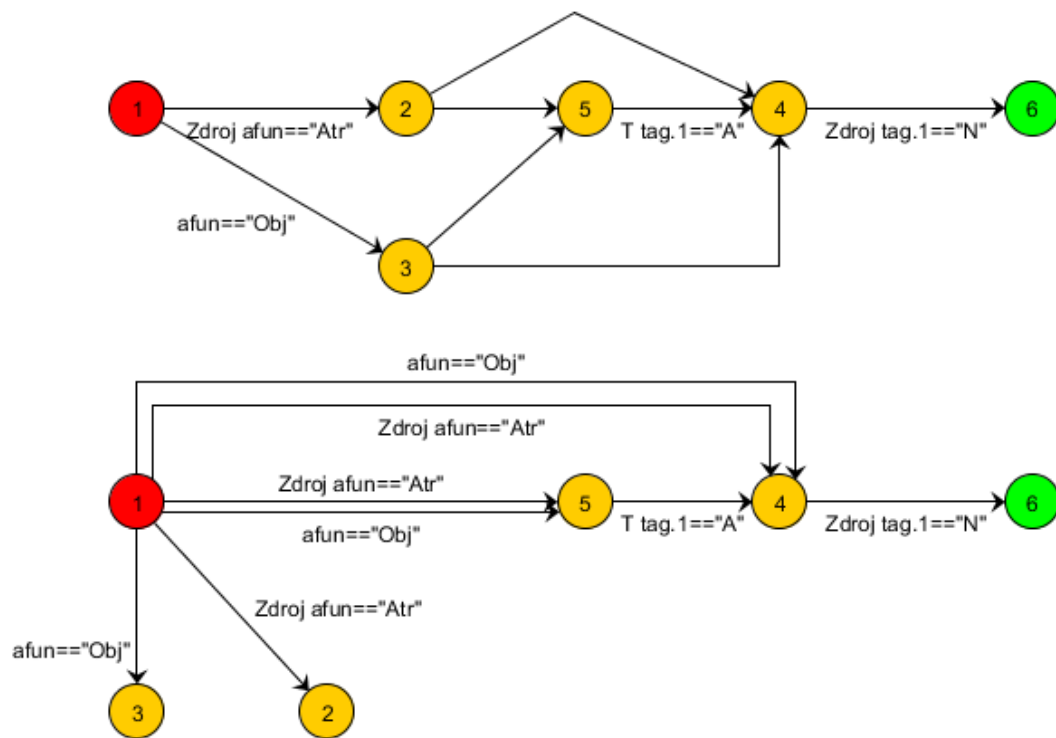
```

private void OdstranEpsilon(){
Stavy Automatu Stavy
(Pre každý stav S v Stavy)
{
    PrichádzajúceNeEpsilonHrany= PrichádzajúceNonEpsilonHrany(S);
    EpsilonUzaver= EpsilonUzaver(S);
    (Pre každú hranu H v PrichádzajúceNeEpsilonHrany)
    {
        (Pre každý stav K v EpsilonUzaver)
        {
            PridajHranu(H.ZdrojovyVrchol,K,H.Podmienka)
            if(S je iníciaľny stav)
            {
                PridajStavMedziInicialneStavy(K)
            }
        }
    }
}
OdstranVsetkyEpsilonHrany();
OdstranZbytocneUzly();

```

Text 8 Pseudokód algoritmu na odstránenie ϵ hrán

Metóda `EpsilonUzaver(S)` nájde všetky stavy automatu, do ktorých je možné sa dostať zo stavu `S` len po ϵ hranách. Tiež predpokladám, že `Hrana` v tomto postupe obsahuje údaje o zdrojovom vrchole, cieľovom vrchole a podmienku vlastnosti slova. Príklad automatu po odstránení prázdnych ϵ hrán je na obrázku 13.

Obrázok 13 Príklad odstránenia ϵ hrán z automatu

3. Evaluácia

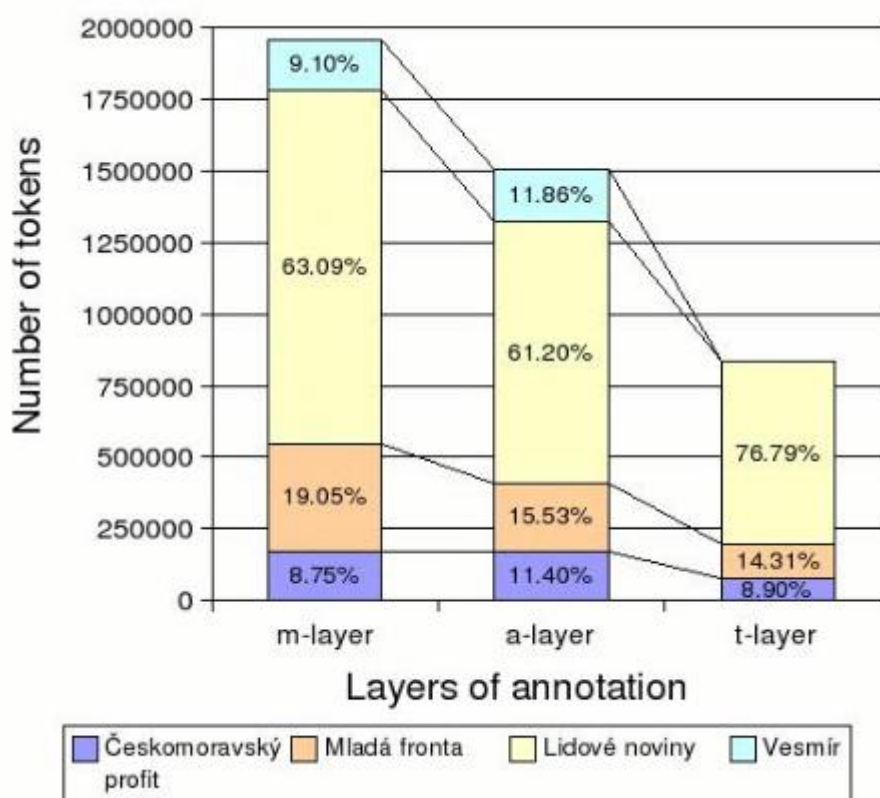
3.1 Testovacie dáta

Testovacie dáta boli dvoch druhov. Jeden z nich boli texty z PDT (pozri 1.2).

Obsahovo sa jedná o články z nasledujúcich periodík[9]:

- Lidové noviny (denník), ISSN 1213-1385, 1991, 1994, 1995
- Mladá fronta Dnes (denník), 1992
- Českomoravský Profit (denník), 1994
- Vesmír (vedecký časopis), ISSN 1214-4029, Vesmír, s.r.o., 1992, 1993

Rozloženie slov celého korpusu z jednotlivých časopisov vyjadruje nasledujúci graf[9]

Obrázok 14 Rozloženie dát v PDT2.0

Number of tokens (počet tokenov) vyjadruje počet uzlov na jednotlivých rovinách anotácie (pozri 1.2.1). Na evaluáciu bola použitá časť dát, konkrétne train-1 z CD-ROM obsahujúcim PDT, s rozsahom 43790 slov.

Druhý zdroj dát na evaluáciu je anotovaná knižka Arthur Conan Doyle *Studie v šarlatové*, ktorý na rozdiel od dát z PDT má automaticky anotovanú M-rovinu a A-rovinu. Rozsah diela je 43266 slov. Koreferencia v oboch zdrojoch je však ručne anotovaná na M-rovine (Bežne je koreferencia súčasťou t-roviny).

3.2 Spôsob evaluácie

Evaluácia pravidiel sa robila spôsobom, v ktorom každé slovo patriace do koreferenčného páru predikovaného pravidlom a zároveň patriace nejakému anotovanému koref. páru je označené za úspech aj keď druhá časť páru je anotovaná inak ako predikovaná. Ak máme slová A,B,C,D. Kde anotovaný pár je A-C, pravidlo predikovalo pár A-B. Potom

- A – je úspešne označené slovo (true positive TP)
- B – je neúspešne označené slovo (false positive FP)
- C – je neúspešne neoznačené slovo (false negative FN)
- D – je úspešne neoznačené slovo (true negative TN)

Samozrejme za predpokladu, že B,D nie sú súčasťou nejakého iného koreferenčného páru. Štatistické údaje, ktoré sa vypočítavajú sú **precision**, **recall**, **F-measure**. Kde vzorce pre jednotlivé údaje sú nasledujúce. Dalo by sa povedať, že precision označuje presnosť pravidla, recall pokrytie a F-measure celkovú úspešnosť pravidla.

$$\text{Precision} = \frac{tp}{tp + fp}$$

$$\text{Recall} = \frac{tp}{tp + fn}$$

$$F = 2 \cdot \frac{\text{precision} \cdot \text{recall}}{\text{precision} + \text{recall}}$$

Tento spôsob evaluácie je používaný, napríklad aj v práci[17] kde hodnota F-measure figuruje ako F-chains.

3.3 Pravidlá a ich vyhodnotenie

Pri hľadaní koreferencie je možné si rozdeliť úlohu na menšie časti. Hlavným rozdelením pre mňa bolo na koreferenciu zámen a koreferenciu podstatných mien. Podrobné rozdelenie typov koreferencií je napríklad v [8]. V pdt sa delí koreferencia na gramatickú a textovú. O gramatickej by sa dalo povedať, že je v rámci jednej vety a jedná sa väčšinou práve o koreferenciu, kde aspoň jeden člen koreferenčného páru je zámeno. Koreferenčný pár textovej koreferencie často nie je obmedzený rámcom jednej vety, jedná sa väčšinou o koreferenciu podstatných mien, synonymá apod.

3.3.1 Koreferencia zámen

Pravidlo na všeobecné hľadanie zámen vyzerá nasledujúco

Pravidlo pre Zdroj

```
[Zdroj tag.1=="P" && (afun!="Atr" || tag.2!="D") && (tag.2=="9" || tag.2=="D" || tag.2=="1" || tag.2=="4" || tag.2=="5" || tag.2=="8" || tag.2=="S" || tag.2=="J")]
```

Pravidlo pre Ciel

```
[Ciel tag.1=="N" && (Zdroj.tag.3==tag.3 || (Zdroj.tag.3=="X" && ((Zdroj.tag.6=="Z" && tag.3!="F") || (Zdroj.tag.6=="F" && tag.3=="F")) || (Zdroj.tag.6=="M" && tag.3=="M") || Zdroj.tag.6=="X")) || (Zdroj.tag.3=="Y" && (tag.3=="M" || tag.3=="I")) || (Zdroj.tag.3=="Z" && tag.3!="F")) && (Zdroj.tag.4==tag.4 || Zdroj.tag.4=="X")]
```

Dolná hranica kontextu: -100

Horná hranica kontextu: 0

Maximálny počet koreferencií: 1

Text 9 Pravidlo na hľadanie zámennej koreferencie

Pravidlo pre Zdroj vyberá kategórie zámen, ktoré sú dobrými kandidátmi pre nájdenie koreferencie. Pravidlo pre Ciel sa snaží, aby to bolo zámeno a aby sedel rod a číslo, nie je to však úplne jednoduché, pretože mnohé slová majú viac možností aké rody predstavujú. Horná hranica kontextu je 0, pretože hľadáme Ciel pred zámenom.

Vyhodnotenie pravidla pre zámená.

Tabuľka 1 Vyhodnotenie pravidla pre zámená (Text 9)

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.597	0.358	0.447
PDT	0.563	0.305	0.395

Okrem všeobecného pravidla pre zámená, snaha bola nájsť pravidlá pre jednotlivé zámená. Ďalším je pravidlo pre zámená so základným tvarom ktorý.

<p>Pravidlo pre Zdroj [Zdroj lemma=="který"]</p> <p>Pravidlo pre Ciel [id==Zdroj.id && ancestor<Ciel ((Zdroj.tag.3==tag.3 && Zdroj.tag.4==tag.4) (Zdroj.tag.3=="Y" && (tag.3=="M" tag.3=="I")))) && tag.1!="V">]</p> <p>Dolny kontext:-10 Horny kontext:10 Maximálny počet koreferencií:1</p>

Text 10 Pravidlo pre zámeno ktorý

Pravidlo pre Zdroj je jednoznačné. Pravidlo pre Ciel hľadá predka, ktorý by spĺňal podmienky na rod, číslo a aby to nebolo sloveso. Na šírke kontextu nezáleží, hľadá sa v stromovej štruktúre textu.

Tabuľka 2 Vyhodnotenie pravidla pre ktorý (Text 10)

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.895	0.077	0.142
PDT	0.948	0.128	0.226

Ďalšie pravidlo je upravené pravidlo pre zámena, špeciálne na hľadanie koreferencie zámena **jeho**.

<p>Pravidlo pre Zdroj [Zdroj form=="jeho"]</p> <p>Pravidlo pre Ciel [Ciel afun=="Sb" && tag.1=="N" && (Zdroj.tag.3==tag.3 (Zdroj.tag.3=="X" && ((Zdroj.tag.6=="Z" && tag.3!="F") (Zdroj.tag.6=="F" && tag.3=="F") (Zdroj.tag.6=="M" && tag.3=="M") Zdroj.tag.6=="X")) (Zdroj.tag.3=="Y" && (tag.3=="M" tag.3=="I"))) (Zdroj.tag.3=="Z" && tag.3!="F")) && tag.4=="S"]</p> <p>Dolny kontext:-200 Horny kontext:1 Maximálny počet koreferencií:1</p>
--

Text 11 Pravidlo pre "jeho"

Pravidlo pre Zdroj je jasné. Pravidlo pre Ciel sa líši od všeobecného pravidla v pridaní podmienky tag.4=="S", teda hľadá sa Ciel v jednotnom čísle a afun=="Sb", teda analytická funkcia Subject. Vyhodnotenie

Tabuľka 3 Vyhodnotenie pravidla "jeho", z textu 11

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.841	0.042	0.08
PDT	0.733	0.027	0.052

Ak by sme vynechali v pravidle podmienku `afun=="Sb"`, zvýši sa pokrytie (Recall) ale zníži sa precision ako vidieť v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 4 Vyhodnotenie pravidla "jeho" s variantom bez `afun=="Sb"`

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.736	0.04	0.076
PDT	0.683	0.029	0.056

Ďalšie zámená, ktoré som sa snažil zachytiť boli zvrtné privlastňovacie zámená. Jednoduché pravidlo vyzerá nasledujúco.

Pravidlo pre zdroj: [Zdroj tag.2=="8"]
Pravidlo pre cieľ: [Ciel tag.1=="N" && afun=="Sb"]
Dolný kontext: -50
Horný kontext: 40
Maximálny počet koreferencií: 1

Text 12 Pravidlo pre privlastňovacie zvrtné zámená (svoj, svého)

Pravidlo pre Zdroj hľadá práve zámená tento druh zámen. Pravidlo pre Cieľ hľadá v okolí takéhoto slova podstatné meno s analytickou funkciou Subject, teda podmet vo vete. Úspešnosť pravidla:

Tabuľka 5 Vyhodnotenie pravidla pre privlastňovacie zvrtné zámená

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.767	0.047	0.089
PDT	0.677	0.041	0.078

3.3.2 Koreferencia podstatných mien

Pre koreferenciu podstatných mien je prekvapivo účinné jednoduché pravidlo, ktoré hľadá zhodu v lemme

Pravidlo pre Zdroj: [Zdroj tag.1=="N"]
Pravidlo pre Ciel: [Ciel id!=Zdroj.id && lemma==Zdroj.lemma]
Dolny kontext:-200
Horny kontext: 200
Maximálny počet koreferencií:2

Text 13 Pravidlo pre zhodu v lemme

Pravidlo priamočiara hľadá v okolí každého podstatného mena, podstatné meno zhodujúce sa v lemme. Úspešnosť pravidla

Tabuľka 6 Vyhodnotenie pravidla pre zhodu v lemme

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.598	0.318	0.415
PDT	0.502	0.558	0.528

Pravidlo obmedzujúce sa na vlastné mená, teda slová začínajúce veľkým písmenom vyzerá nasledujúco

Pravidlo pre Zdroj: [Zdroj lemma=="[A-ZČŘŤŠĎĽŇŽÉÍÁÝ].*"]
Pravidlo pre Ciel: [Ciel id!=Zdroj.id && lemma==Zdroj.lemma]
Dolny kontext:-200
Horny kontext: 200
Maximálny počet koreferencií:2

Text 14 Pravidlo pre hľadanie zhody vo vlastných menách

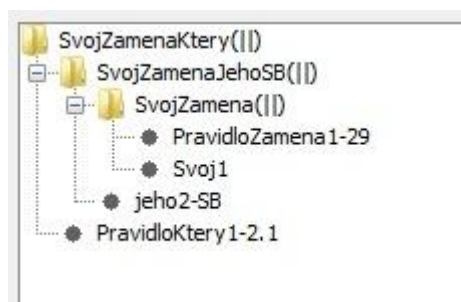
Vyhodnotenie tohto pravidla je nasledujúce.

Tabuľka 7 Vyhodnotenie pravidla v texte 14

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.756	0.082	0.148
PDT	0.637	0.166	0.264

3.3.3 Zložené pravidlá

Predchádzajúce pravidlá je možné spolu zložiť, hlavne pomocou operátoru zjednotenia. Zložené pravidlo pre zámennú koreferenciu, skladajúce sa z jednoduchých pravidiel pre jednotlivé zamená a zo všeobecného pravidla, vyzerá nasledujúco.

Obrázok 15 Zložené pravidlo pre zamená

Vyhodnotenie pravidla

Tabuľka 8 Vyhodnotenie zloženého pravidla pre zamená

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.599	0.379	0.464
PDT	0.567	0.333	0.419

Pravidlo pre zámená je možné zjednotiť s pravidlom pre vlastné mená, v tom prípade je úspešnosť nasledujúca.

Tabuľka 9 Vyhodnotenie zloženého pravidla pre zámená zjednotené s pravidlom textu 14

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.609	0.436	0.508
PDT	0.582	0.476	0.524

Ak pravidlo pre zámená zjednotíme s pravidlom lemma, výsledok je v tabuľke 10.

Tabuľka 10 Vyhodnotenie zloženého pravidla pre zámená zjednotené s pravidlom pre zhodu v lemme

Dáta	Precision	Recall	F-Measure
Studie v šarlátové	0.582	0.476	0.524
PDT	0.51	0.795	0.621

Táto kombinácia má najvyššie hodnotenie F-Measure.

4. Aplikácia Koreferencie

4.1 TrEd

TrEd[16] je plne nastaviteľný a programovateľný grafický editor a prehliadač stromových štruktúr, ako sú napríklad závislostné stromy. Medzi iným, bol použitý ako hlavný nástroj na anotáciu syntaktickej a tektogramatickej roviny pre texty z PDT. Program Koreferencie využíva negrafickú variantu TrEd - btred, užitočnú pre dávkové spracovanie dát. Viac o spojení s btredom je v 4.3. TrEd je flexibilný nástroj je stále vo vývoji a bolo vypracovaných mnoho zásuvných modulov, ktoré rozširujú jeho funkcionality. Modul Play the language je potrebný na čítanie koreferencie na M-rovine, preto je pre používanie aplikácie je kľúčový. Štandardne totiž koreferencia je anotovaná na t-rovine.

4.2 Užívateľská dokumentácia

4.2.1 Štruktúra CD

K práci je dodané CD s nasledujúcou adresárovou štruktúrou

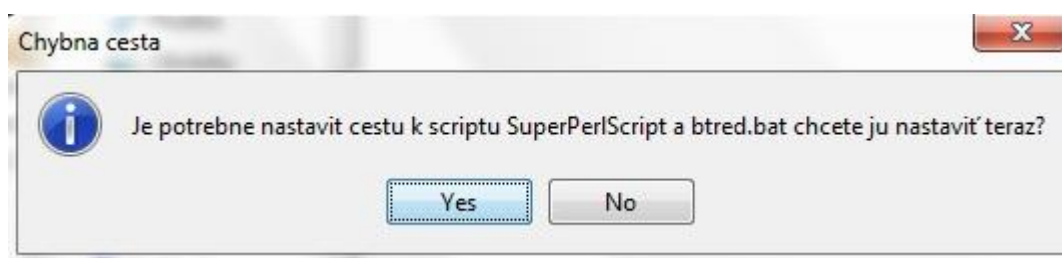
- Bakalarska_praca – Táto práca
- Koreferencie – Skompilovaná aplikácia Koreferencie
- Data – Balíček anotovaných dát
- Pravidla – Adresár s pravidlami pre aplikáciu
- Src – Zdrojové kódy aplikácie Koreferencie
- Prilohy – Prílohy k bakalárskej práci

4.2.2 Inštalácia

Nutnou podmienkou k používaniu programu Koreferencie je mať nainštalovaný program TrEd s nainštalovaným pluginom Play the Language. Program tiež potrebuje nainštalovanú Java Virtual Machine. Inak program je priamo spustiteľný súbor s príponou .jar vo všetkých operačných systémoch. Ak nemáte nastavené súbory .jar ako priamo spustiteľné, je možné spustiť z príkazovej riadky pomocou príkazu `java -jar Koreferencie.jar`.

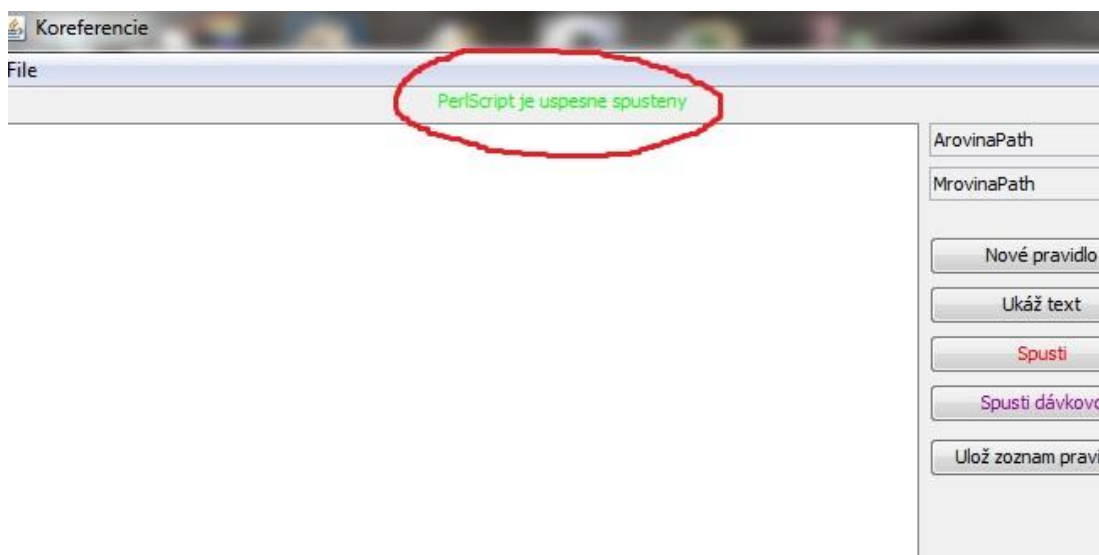
4.2.3 Spustenie

Po prvom spustení vyžaduje program vyhľadať cestu k Tredu, konkrétne, cestu k jeho podprogramu btred. V operačnom systéme Windows je to súbor btred.bat v zložke, kde je nainštalovaný tred. V operačnom systéme Linux je buď potrebné nájsť súbor „btred“ alebo „start_btred“. Podľa toho, akú verziu Tredu máte nainštalovanú. Toto je nutný predpoklad k tomu, aby sa vytvorilo spojenie s Tredom a bolo možné pracovať s textom.

Obrázok 16 Dialógové okno pri prvom spustení programu

Cesta k súboru SuperPerlScript.pl nie je potrebné nastaviť, ak sa štandardne nachádza v zložke s programom. Ak sa spojenie s Tredom vytvorilo úspešne, v základnom okne bude napísané “PerlScript je úspešne spustený”, ako vidieť na nasledujúcom obrázku.

Obrázok 17 Perlscript je úspešne spustený

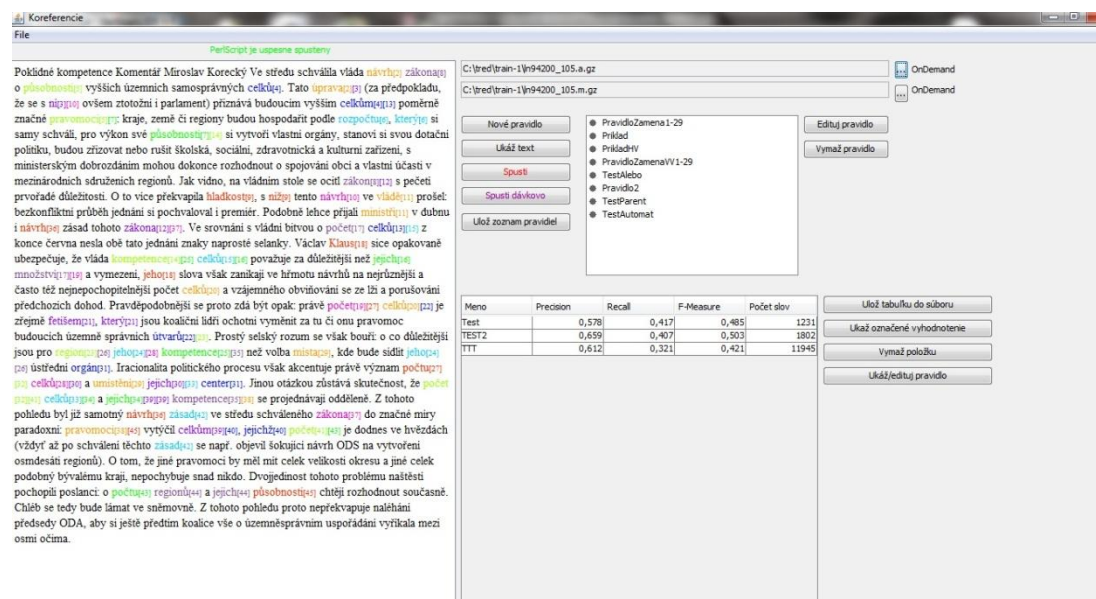
4.2.4 Formát súborov s textom

Vstupné dáta sú v pml formáte. O PML formáte je podrobne na stránkach [5]. V programe Koreferencie sa používajú prvé tri roviny, W-rovina, M-rovina, A-rovina. Pre každú rovinu je osobitne jeden súbor s koncovkami *.w*, *.m*, *.a*, prípadne *.w.gz*, *.m.gz*, *.a.gz* pre W,M,A-rovinu. Súborový názov jedného textu by mali byť spolu v jednej zložke. Automaticky anotovať text je možné pomocou nástroja *tool_chain*, podrobnejší postup je na adrese [19]. Aby bolo možné urobiť evaluáciu pravidiel, musí byť M-rovina navyše s anotovanými koreferenčnými párami. Príklad anotácie koreferencie na M-rovine je v Texte 15.

```
<m>
  <AM id="m-ln94206-147-p2s1Bw22">
    <src.rf>manual</src.rf>
    <w.rf>w#w-ln94206-147-p2s1Bw22</w.rf>
    <form>Budějovice</form>
    <lemma>Budějovice_;G</lemma>
    <tag>NNFP1-----A-----</tag>
    <coref>
      <target-node.rf>m-ln94206-147-p2s1Aw2</target-node.rf>
      <type>textual</type>
    </coref>
  </AM>
</m>
```

[Text 15 Anotácia koreferencie na M-rovine](#)

4.2.5 Základná obrazovka

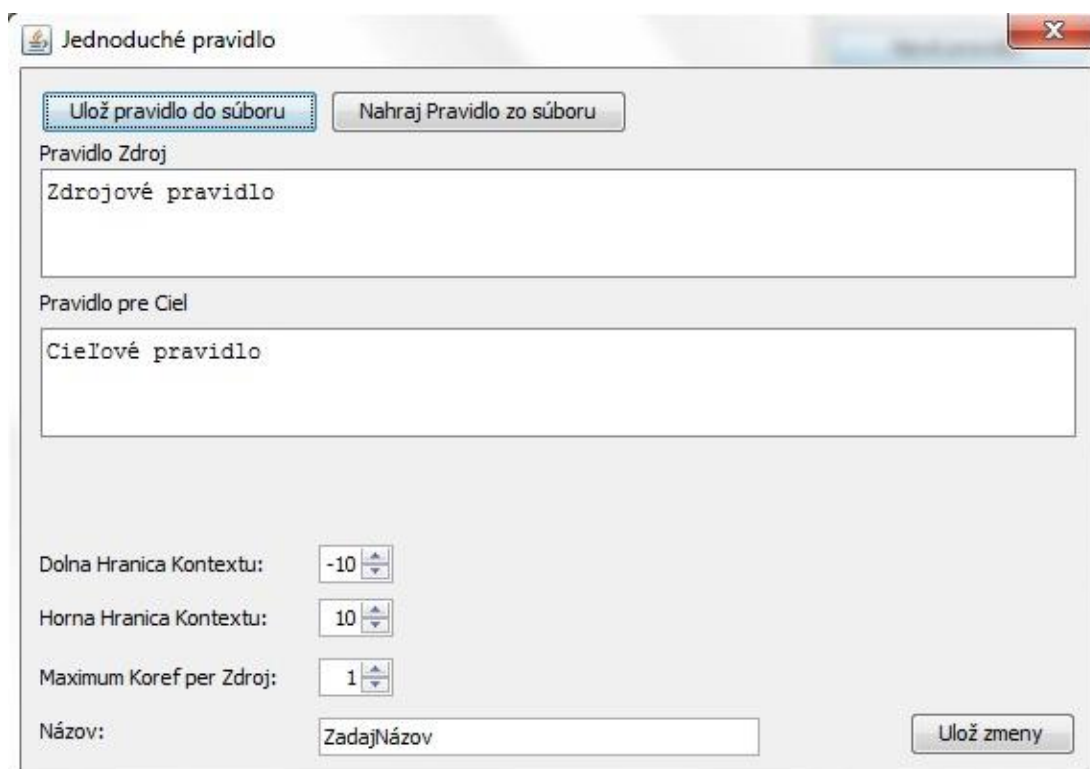
Obrázok 18 Základná obrazovka

Na obrázku 18 vidieť základnú obrazovku programu Koreferencie. Veľká plocha vľavo je určená na vizualizáciu textu s vyznačenou koreferenciou. Koreferencia je jednak farebne vyznačená a koreferenčné páry majú spoločný dolný pravý index. Niektoré slová, ktoré koreferujú viac ako s jedným ďalším slovom majú viac indexov. Vpravo sú postupne zhora nadol nasledujúce možnosti.

- Načítať súbor A roviny, ktorého text sa automaticky zobrazí na ľavej ploche. Tlačidlom ... sa otvorí dialógové okno pre výber súboru. Súborový názov má príponu *.a.gz* alebo *.a*.
- Načítať súbor M roviny, načíta sa automaticky keď sa načíta súbor A roviny a je v tej istej zložke. Tlačidlom ... sa otvorí dialógové okno pre výber súboru.
- Zoznam pravidiel. Tu sú jednotlivé vytvorené pravidla a možnosť práce s nimi. Podrobný popis jednotlivých možností bude nasledovať
- Tabuľka vyhodnotení. Sem sa ukladajú vyhodnotenia pravidiel na text. Tiež je tu možnosť si ich prezerať.

4.2.6 Vytváranie a editácia pravidiel

Vytvoriť nové pravidlo je možné so základnej obrazovky tlačidlom **Nové pravidlo**. Otvorí sa nasledujúce dialógové okno. V základnej obrazovke je možné po označení ešte pravidlo editovať alebo vymazať tlačidlami **Edituj pravidlo**, **Vymaž pravidlo**. Celý zoznam sa uloží pre ďalšie spustenie tlačidlom **Ulož zoznam pravidiel**.

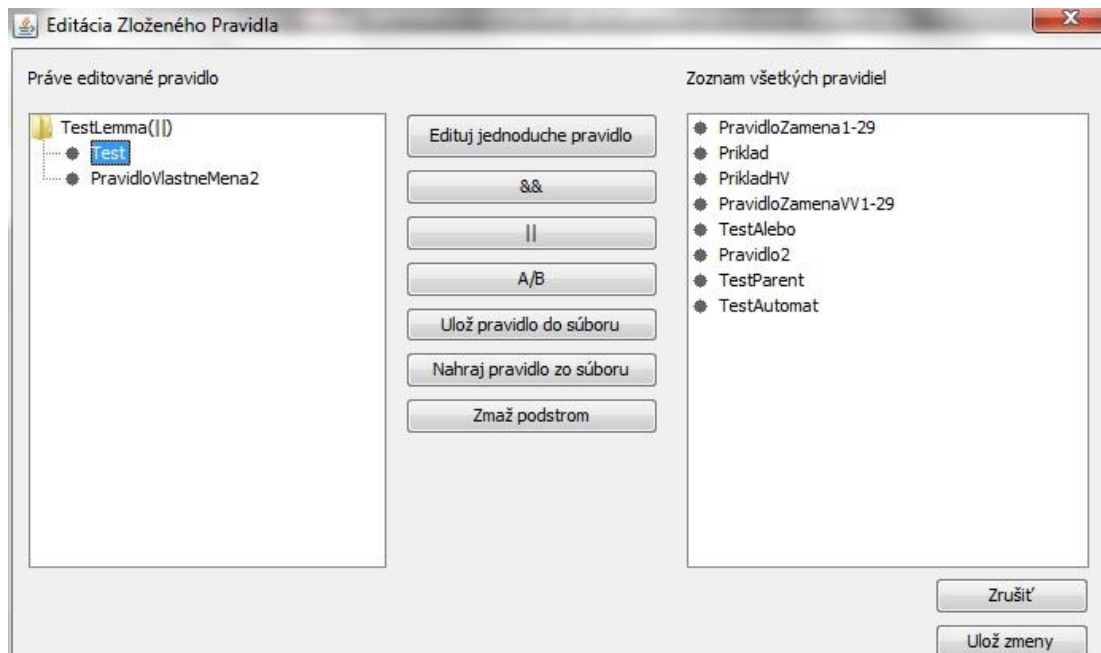
Obrázok 19 Dialógové okno jednoduchého pravidla

Zhora nadol sú možnosti

- Uložiť/Nahrať pravidlo do súboru. Tvar súboru pre jednoduché pravidlo je textový súbor, v ktorom prvý riadok je pravidlo pre Zdroj, druhý riadok pravidlo pre Ciel a riadky 3-6 obsahujú v poradí: dolnú hranicu kontextu, hornú hranicu kontextu, maximálny počet koreferencií per Zdroj, názov pravidla.

- Pravidlo pre Zdroj. Sem sa napíše pravidlo pre hľadanie Zdroja, teda prvého člena z koreferenčnej dvojice. Musí obsahovať premennú Zdroj. Pozri kapitola 2.1.2 pre syntax a význam pravidiel.
- Pravidlo pre Ciel. Sem sa napíše pravidlo pre hľadanie Ciela, teda druhého člena z koreferenčného páru. Pre každý Zdroj sa v jeho okolí hľadajú Ciele. Pravidlo musí obsahovať premennú Ciel, syntax pravidiel je v kapitole 2.1.2.
- Dolná hranica kontextu je nekladné celé číslo, udáva koľko slov naľavo od Zdroja sa má prehľadávať jeho okolie pri hľadaní Ciela.
- Horná hranica kontextu je nezáporné celé číslo, udáva koľko slov napravo od Zdroja má byť prehľadávané jeho okolie.
- Maximum Koref per Zdroj je položka pravidla stanovujúca maximum koľko Cielov sa má nájsť pre jeden Zdroj. Priorita pri hľadaní je nastavená tak, že sa berú prvé Ciele naľavo od Zdroja a potom prvé Ciele napravo.
- Názov, sem sa udáva názov pravidla.
- Tlačidlom **Ulož zmeny** sa uložia zmeny a dialógové okno sa zatvorí. Ak zmeny nechcem uložiť, stačí zatvoriť okno štandardne.

Po skončení práce v dialógovom okne Jednoduché pravidlo, je možné spojiť toto pravidlo s ďalšími pravidlami a vytvárať tak zložené pravidlo v dialógovom okne **Editácia Zloženého Pravidla**.

Obrázok 20 Dialógové okno Editácia zloženého pravidla

V tomto okne je naľavo práve editované pravidlo. Ak je to zložené pravidlo, má podobu stromu, kde vnútorné uzly sú množinové operátory a listy sú jednoduché pravidlá. Úplne napravo je zoznam všetkých pravidiel, je to kópia zoznamu zo základnej obrazovky. V strede sú zhora nadol nasledujúce možnosti.

- Edituj jednoduché pravidlo, pri tejto možnosti je potrebné mať označené jednoduché pravidlo z ľavého pravidla. Otvorí sa dialógové okno **Jednoduché pravidlo**.
- &&,||,A/B - Množinové binárne operátory, ich význam je popísaný v kapitole 2.1.3. Je teda potrebné mať označený uzol práve editovaného pravidla a niektoré pravidlo zo zoznamu všetkých pravidiel napravo. Ďalšou možnosťou je mať označený len niektorý uzol práve editovaného pravidla, v tom prípade sa otvorí dialógové okno **Jednoduché pravidlo**, v ktorom je možné vytvoriť nové jednoduché pravidlo (alebo nahráť nejaké zo súboru), ktoré sa použije namiesto vyznačeného pravidla z pravého zoznamu.
- Ulož / Nahraj pravidlo do/zo súboru. Pravidlá sa ukladajú do súboru s príponou .rule. Existujú teda 2 druhy súborov pre pravidlá, jednoduché pravidlá je možné ukladať do textového súboru v dialógovom okne

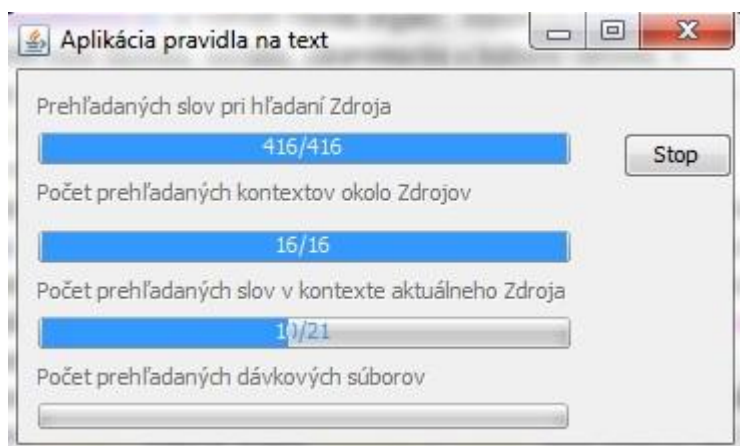
Jednoduché pravidlo, obecné pravidlo je možné uložiť do súboru s príponou .rule.

- Zmaž podstrom. Ak chceme zmazať nejakú časť editovaného pravidla, je to možné označením uzlu v ľavom zozname a stlačením tohto tlačidla sa odstráni uzol aj so všetkými potomkami. Nadradený operátor sa nahradí bratom označeného uzlu.

Ak chceme uložiť zmeny v pravidle, vhodné je tlačidlo **Ulož zmeny**, ktoré tiež uzavrie dialógové okno. Ak zmeny uložiť nechceme, stačí okno zavrieť klasicky alebo tlačidlom **Zrušiť**.

4.2.7 Aplikácia pravidla

Aplikovať pravidlo je možné dvomi spôsobmi. Prvým spôsobom je aplikovať na jeden súbor s textom. Predtým je potrebné mať vybratý súbor A-roviny, pomocou tlačidla ... v hornej pravej časti základnej obrazovky, pozri 4.2.4. Tiež je potrebné mať označené pravidlo v zozname pravidiel. Potom tlačidlom **Spusti** začne proces aplikácie pravidla, ukáže sa okno ukazujúce stav aplikácie pravidla. Tak ako na nasledujúcom obrázku. Proces je možné zastaviť tlačidlom Stop. Tiež sa môže stať že program vypíše nejakú syntaktickú chybu pri aplikácii pravidla. Napríklad chýbajúca zátvorka alebo neznáme kľúčové slovo. Nájdené dvojice sa vizualizujú v ľavej časti základnej obrazovky.

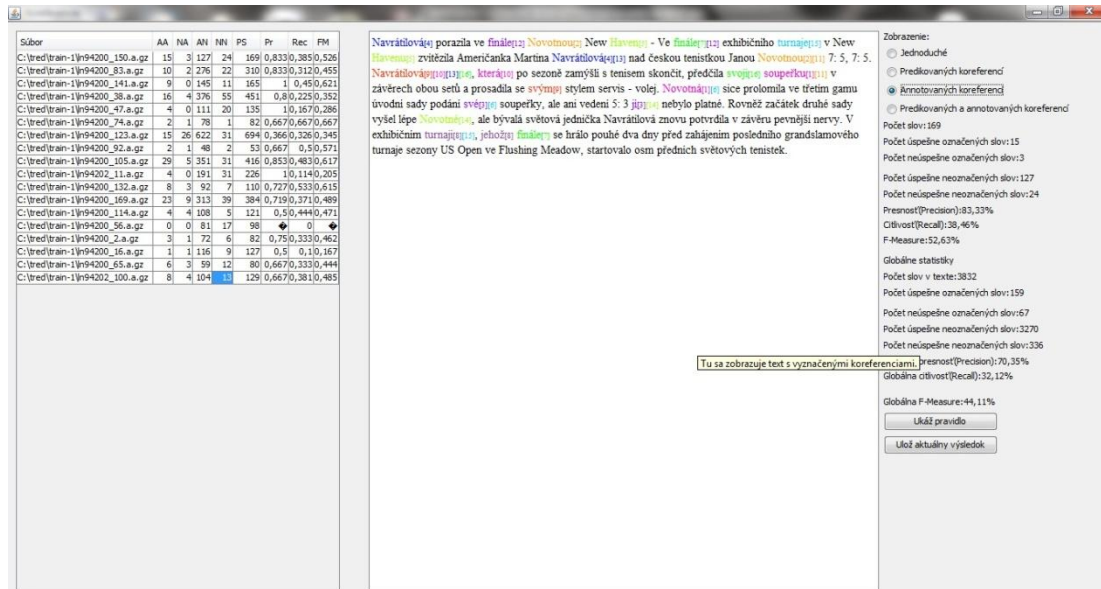

Obrázok 21 Pribeh práce pri aplikácii pravidla na text

Druhým spôsobom aplikovania je tlačidlom „Spusti dávkovo“. Týmto spôsobom sa otvorí dialógové okno, v ktorom je možné vybrať viac súborov A roviny, na ktoré sa bude pravidlo aplikovať. Klávesnicou je možné vybrať súbory pomocou SHIFT+šípky. Po vybrání súborov sa otvorí okno z obrázku 21 s tým rozdielom, že posledná položka „Počet prehľadaných dávkových súborov“ bude aktívna. Po aplikovaní pravidla sa otvorí okno s výslednou evaluáciou, o ktorej je viac v kapitole 4.2.8

4.2.8 Evaluácia

Po aplikovaní pravidla dávkovo na viac súborov alebo po vybratí výsledku predošlých aplikácií pravidiel na text sa otvorí okno s evaluáciou.

Obrázok 22 Okno evaluácie

Okno má 3 časti. Úplne vľavo je tabuľka, kde jednotlivé položky sú súbory, na ktoré sa pravidlo aplikovalo. Údaje v tabuľke sú v poradí

- Cesta k súboru
- AA- Počet úspešne nájdených slov v texte súboru
- NA- Počet neúspešne označených slov v texte súboru
- AN- Počet úspešne neoznačených slov v texte súboru
- NN- Počet neúspešne neoznačených slov v texte súboru
- PS- Počet slov v texte súboru.
- Pr- Precision, štatistický údaj presnosti. Hodnota je v percentách/100
- Rec- Recall, štatistický údaj pokrytia. Hodnota je v percentách/100
- FM- F-Measure, štatistický údaj, vyjadruje celkovú úspešnosť pravidla. Hodnota je v percentách/100

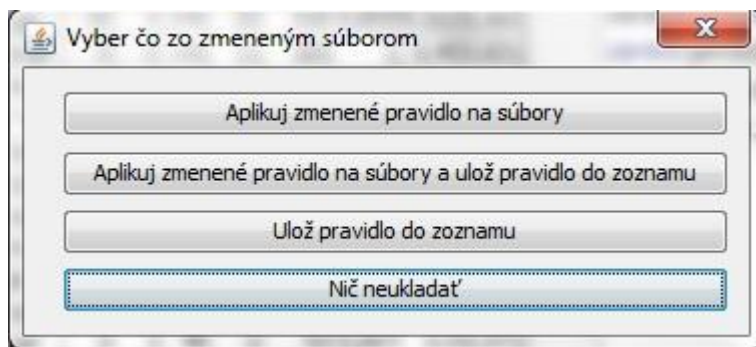
Dvojklikom na jednotlivé položky sa text objaví v strednej časti okna a štatistické údaje v pravej časti okna. V pravej hornej časti je možné vybrať 4 druhy vizualizácie textu.

- Jednoduché - Tento typ vizualizácie zobrazuje text bez vyznačenej koreferencie. Ukazuje však zelenou farbou slová, ktoré boli predikované pravidlom a zároveň sú anotované. Červenou farbou sú slová anotované v texte, ktoré pravidlo nepredikovalo. Modrou sú slová, ktoré boli predikované pravidlom ale neboli anotované v texte.
- Predikovaných koreferencií - Tento typ zobrazenia ukáže text s predikovanými koreferenciami, teda tými ktoré označilo práve použité pravidlo.
- Annotovaných koreferencií – Zobrazenie vizualizuje text s anotovanými koreferenciami.
- Predikovaných aj anotovaných koreferencií – Zobrazenie kombinujúce všetky predchádzajú prístupy. Zobrazí slová vo farebnej schéme ako v jednoduchom zobrazení. Zároveň pravé dolné indexy označujú anotované koreferencie a ľavé dolné indexy označujú koreferencie predikované pravidlom.

Pod možnosťami zobrazenia sú zaradom štatistické údaje vyhodnotenia textu. Za ním nasledujú štatistické údaje globálne, teda údaje zo všetkých súborov textu dokopy.

Možnosťou čo ďalej je tlačidlo **Ukáž pravidlo**. Ukáže sa dialógové okno **Editácia Zloženého pravidla**, v ktorom je možné si prezrieť použité pravidlo. Ak v tomto okne dáme **Uložiť zmeny**, ponúknu sa nasledujúce možnosti.

- Aplikuj zmenené pravidlo na súbory – Aplikuje pravidlo na tie isté súbory, na aké sa vzťahovala evaluácia. Stratia sa tým výsledky súčasnej evaluácie.
- Ulož pravidlo do zoznamu – Uloží pravidlo do zoznamu pravidiel
- Aplikuj zmenené pravidlo na súbory a ulož pravidlo do zoznamu- kombinácia dvoch vyššie uvedených.
- Nič neukladať – žiadna akcia, späť do okna evaluácie.

Obrázok 23 Možnosti po editovaní pravidla v evaluácii

Ďalšou možnosťou v okne evaluácie je tlačidlo **Ulož aktuálny výsledok**. Týmto sa uložia dáta o vyhodnotení do tabuľky, ktorá je v základnej obrazovke. Poslednou možnosťou je klasicky zavrieť okno, vtedy sa nič neuloží a program sa vráti do základnej obrazovky.

4.2.9 Práca s tabuľkou s výsledkami evaluácie

V základnej obrazovke sa nachádza tabuľka, kde sú uložené jednotlivé výsledky aplikovania pravidiel na text. Okrem názvu sú v tabuľke globálne štatistické údaje aplikácie pravidla. Možnosti práce s tabuľkou sú nasledujúce:

- Ulož tabuľku do súboru – Uloží celú tabuľku do súboru, ktorý sa znova pri spustení aplikácie nahrá.
- Ukáž označené vyhodnotenie – Spustí okno evaluácie, pozri 4.2.8.
- Vymaž položku
- Ukáž/edituj pravidlo – Spustí dialógové okno **Editácia Zloženého pravidla**.

Po uložení zmien, sú možnosti na obrázku.

Meno	Precision	Recall	F-Measure	Počet slov
Test	0,578	0,417	0,485	1231
TEST2	0,659	0,407	0,503	1802
TTT	0,612	0,321	0,421	11945

Ulož tabuľku do súboru

Ukáž označené vyhodnotenie

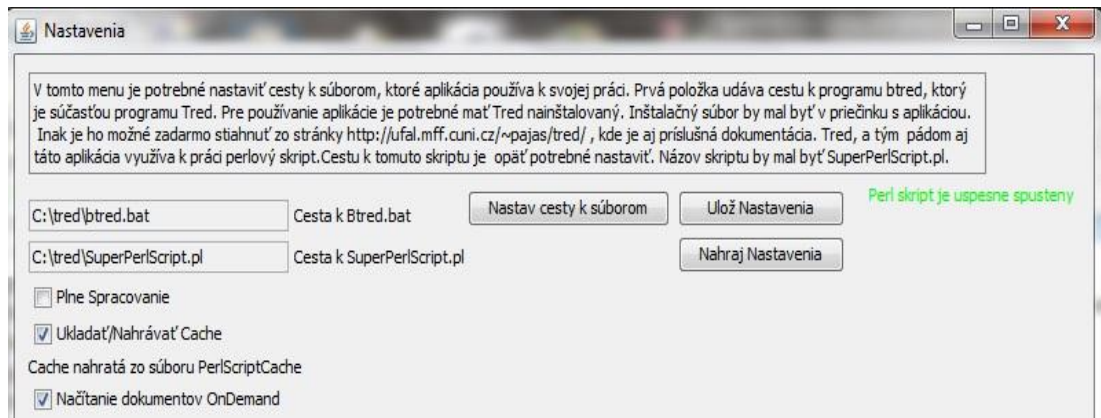
Vymaž položku

Ukáž/edituj pravidlo

Obrázok 24 Tabuľka s uloženými výsledkami evaluácie

4.2.10 Nastavenia

V základnej lište **File->Nastavenia** je prístupné okno s nastaveniami.

Obrázok 25 Okno s nastaveniami programu Koreferencie

Najdôležitejšie sú nastavenie cesty k programu btred a skriptu SuperPerlScript.pl. Zatiaľ čo SuperPerlScript.pl je súbor priložený k programu a mal by si cestu k nemu nájsť sám, je potrebné nastaviť cestu k programu btred. Bez spojenia s btred totiž nemôže program fungovať. Možnosti v okne sú nasledujúce.

- Nastav cesty k súborom - Týmto tlačidlom sa nastaví cesty k programu btred a ak je na neštandardnom mieste k súboru SuperPerlScript.pl.
- Ulož Nastavenia – Uloží nastavenia do súboru. Automaticky sa nahrajú pri ďalšom spustení programu.
- Nahraj Nastavenia – Nahrá nastavenia zo súboru.
- Plné Spracovanie – Ak nie je zaškrtnuté, pri aplikácii pravidla na viac súborov, ignoruje tie ktoré nemajú anotované žiadne koreferencie. Je to kvôli tomu aby takéto súbory neskresľovali celkovú evaluáciu. Ak chcete použiť pravidla aj na neanotované texty, zaškrtnite túto možnosť
- Ukladať/Nahrávať cache – Program používa cache pre dotazy na btred. Ak chcete aby sa po ukončení uložila táto cache do súboru, zaškrtnite túto možnosť. Veľkosť súboru závisí na množstve dát, na ktorých ste pracovali. Pri štarte sa cache nahrá do pamäti.
- Načítanie dokumentov OnDemand – Program používa cache pre dotazy na btred, ak je zapnutá funkcia OnDemand, program nedá Tredu načítať nový

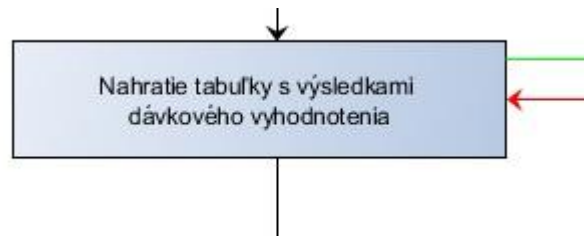
súbor dovedy, kým sa neobjaví dotaz, na ktorý nie je v cache odpoveď. Zrýchľuje aplikáciu pravidiel, odporúča sa nechať zapnuté.

4.3 Programátorská dokumentácia

4.3.1 Dátový model a graf toku programu

Podrobný popis dátového modelu a graf toku sa nachádza v prílohách B a C. V prílohe B je flowchart s nasledujúcimi prvkami. Podrobná dokumentácia zdrojového kódu vygenerovaná pomocou javadoc je v prílohe D.

- Proces alebo úkon, ktorý urobí program. Príklad na obrázku 25.

Obrázok 26 Proces v grafe toku v programe

- Proces alebo úkon, ktorý urobí užívateľ programu. Môže to byť aj stlačenie tlačidla, nastavenie hodnoty a podobne. Príklad je na obrázku 27.

Obrázok 27 Príklad procesu alebo úkonu užívateľa

- Dátová štruktúra, súbor alebo iná informácia obsahujúca dáta. Pre každý dôležitý zdroj je podrobnejší popis v prílohe C.

Obrázok 28 Dátová štruktúra

- Prvok rozvetvujúci tok programu. Môže mať ľubovoľné množstvo výstupov, pri ktorých je popis rozhodnutia. Popis chýba ak je zřejmý.

Obrázok 29 Prvok rozhodovania v programe

- Ďalšie intuitívne poznateľné prvky ako začiatok programu, pevný disk apod.

Prvky programu sú v grafe spojené tromi druhmi šípok. Čierna šípka označuje smer toku programu. Každý proces by mal mať aspoň jeden vstup a práve jeden výstup po čiernej šípke. Červené šípky smerujú od dátových štruktúr k procesom a naznačujú, že tento zdroj proces potrebuje. Zelené šípky smerujú od procesu k zdrojom a dátam, naznačujú výstupy daného procesu.

4.3.2 Prepojenie Tred s programom Koreferencie

Zaujímavým prvkom programu je prepojenie Tredu, konkrétne jeho časti pre dávkové spracovanie btred, s programom Koreferencie. Motiváciou spojenia bolo využiť schopnosť btredu čítať formát PML aj s anotáciou koreferencií na M-rovine. Bolo treba nájsť spôsob ako načítať súbory textu na W,M,A - rovinách a potom sa dotazovať zvnútra Javy na jednotlivé údaje. Najlepšie tak, aby sa btred nemusel znovu spúšťať a vypínať po jednotlivých dotazoch alebo načítaní iného dokumentu.

Btred má možnosť sa spustiť s perlovým skriptom ako parametrom pre svoje fungovanie.

Prvým problémom bolo vytvoriť obojstranné spojenie tak, aby to čo vypisuje btred na svojom štandardnom aj chybovom výstupe bolo na druhej strane v Jave prečítané. Ak totiž ostal výpis btredu neprečítaný, zaseklo sa spojenie. Taktiež bolo treba vyriešiť problém s čítaním českých znakov.

Pre čítanie chybové výstupu z btred slúži trieda StreamGobbler, ktorá v osobitnom vlákne číta všetko z chybového výstupu. Štandardný výstup je čítaný stále vtedy, keď sa očakáva na ňom nejaký výstup, je to možné vďaka použitému perlovému skriptu, kde je štandardný výstup plne pod kontrolou. Takže bolo možné presne určiť, kedy čítať údaje a kedy naopak vkladať údaje na štandardný vstup. České znaky je možné čítať pri nastavení kódovania UTF8.

Najprv bolo vytvorených niekoľko druhov perlových skriptov, ktoré slúžili pre rôzne druhy dotazov a nedokázali udržať spojenie s btredom po zmenení dokumentu. To vyvolávalo značné spomalenie celého programu. Celé sa to značne zrýchlilo zjednotením všetkých skriptov do jedného, s názvom SuperPerlScript.pl, ktorý je priložený k programu. Dokáže fungovať s btredom aj samostatne, spúšťa sa príkazom **btred -I SuperPerlScript.pl --init SPS::poslouchej()**. Následne je spustené prostredie príkazovej riadky, v ktorej je možné dávať dotazy.

Počet dotazov na btred sa stal kritickým pre rýchlosť aplikovania pravidiel. Riešením teda bolo vytvoriť cache kde ukladať už položené dotazy. Týmto spôsobom sa rapídne zrýchlilo aplikovanie pravidiel, najmä opakované aplikácie toho istého pravidla alebo pravidla využívajúce tie isté údaje. Pri dávkovom spracovaní však stále bolo potrebné čakať, kým sa načítajú jednotlivé dokumenty v btred aj vtedy, ak následne všetky potrebné údaje pre dotazy už boli uložené v cache. Kvôli tomuto bola implementovaná funkcia OnDemand, ktorá keď je zapnutá (pozri 4.2.9) načítava dokumenty práve vtedy, keď príde dotaz, na ktorý nie je odpoveď v cache.

Spojenie programu s btred obstaráva trieda PerlScript.

Literatúra

- [1] M. Chytil: Automaty a gramatiky, SNTL, Praha 1984
- [2] Jasoň: Automaty a gramatiky, 1996
- [3] http://sk.wikipedia.org/wiki/Kone%C4%8Dn%C3%BD_automat
- [4] <http://montcs.bloomu.edu/~bobmon/Information/RPN/infix2rpn.shtml>
- [5] http://ufal.mff.cuni.cz/jazz/PML/doc/pml_doc.html
- [6] http://ufal.mff.cuni.cz/~hladka/project/2008-09/PFL054_2008_09_project.pdf
- [7] Nguy Giang Linh, Zdeněk Žabokrtský, Rule-based Approach to Pronominal Anaphora Resolution, Applied on the Prague Dependency Treebank 2.0 Data,
- [8] Dizertační práce, Anna Nedoluzhko Školitel: prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc. Rozšířená textová Koreference a asociační anafora (Koncepte anotace českých dat v Pražském závislostním korpusu) Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta Ústav českého jazyka a teorie komunikace, 2010 (M.Chytil, 1984)
- [9] <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/>
- [10] Lucie Kučová, Veronika Kolářová-Řezníčková, Zdeněk Žabokrtský, Petr Pajas, Oliver Čulo: "Anotování koreference v Pražském závislostním korpusu". V: *ÚFAL Technical Report*, 19, MFF UK, Prague, Czech Republic, 2003.
- [11] Lucie Kučová, Eva Hajičová: "Coreferential Relations in the Prague Dependency Treebank". V: (ed.): *Proceedings of the 5th International Conference on Discourse Anaphora and Anaphor Resolution 2004*, San Miguel, Azores, Sept. 23-24, 2004, 2005, pp. 94-102.
- [12] Jarmila Panevová, Eva Hajičová, Petr Sgall: "Coreference in Annotating a Large Corpus". V: M. Gavrilidou, G. Carayannis, S. Markantonatou, S. Piperidis, G. Stainhaouer (eds.): *Proceedings of the 2nd International Conference on Language Resources*, (I), European Language Resources Association, Athens, Greece, 2000, pp. 497-500.
- [13] Lucie Kučová and Zdeněk Žabokrtský. 2005. Anaphorain Czech: Large Data and Experiments with Automatic Anaphora. In LNCS/Lecture Notes in Artificial Intelligence/Proceedings of Text, Speech and Dialogue. Springer Verlag Heidelberg.
- [14] Shalom Lappin and Herbert J. Leass. 1994. □ an algorithm for pronominal anaphora resolution□ . *Computational Linguistics*, 20(4):535 □ 561.
- [15] Nguy Giang Linh. 2006. Proposal of a Set of Rules for Anaphora Resolution in Czech. Master's thesis, Faculty of Mathematics and Physics, Charles University.

[16] <http://ufal.mff.cuni.cz/~pajas/tred>

[17] Barbora Hladká, Jiří Mírovský, Jan Kohout, The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, JULY 2011 1-23, An attractive game with the document: (im)possible?

[18] <http://nlp.fi.muni.cz/projekty/bonito/bonito.html.cz>

[19] <http://ufal.mff.cuni.cz/rest/CAC/doccac10/cacguide/cz/html/kapitola3.html#nastr>
[oje](#)

[20] Jiří Mírovský, 200, Netgraph – a Tool for Searching in the Prague Dependency Treebank 2.0, Doctoral Thesis, Institute of Formal and Applied Linguistics, Faculty of Mathematics and Physics, Charles University in Prague,

Príloha A - Pseudokód

```
Zoznam Premenne AplikujAutomatNaText(Zoznam Slov
Text,String Pravidlo,Premenne P)
{
  Zoznam Automat:
  AutomatyPovodne=VytvorAutomatyPodlaPravidla(Pravidlo);
  If(P.IsNotEmpty())
  {
    (foreach Automat AA in AutomatyPovodne)
    {
      AA.VlozPremenne(P);
    }
  }
  FIFO Fronta Automat:Automaty
  Zoznam Premenne: Vysledok
  For (i=0;i<Pocet Slov,i++)
  {
    Automaty.Push(AutomatyPovodne)
    PocetAutomatov=Automaty.Dlзка
    For(j=0;j<PocetAutomatov;j++)
    {
      Automat A=Automaty.front();
      If(JeVKoncovomStave(A))
      {
        Vysledok.Add(A.Premenne);
      }
    }
    Automaty.PushAll(VlozSlovo(Text(i)),Automaty[i])
    Automaty.pop();
  }
  return Vysledok
}
```